

ДНЕВНИКЪТ

(стенографски)

на

XIV^{то} обикновено Народно събрание.

Трета редовна сесия.

VI заседание, неделя, 24 октомври 1910 г.

(Открито отъ подпредседателя г. Н. Гимиджийски, въ 8 ч. 10 м. слѣдъ пладне)

Прѣдседателствующъ Н. Гимиджийски: (Звъни)
Засѣданието се отваря.

Моля г. секретаря да прочете списъка на г. г. народнитѣ прѣдставители и да отбѣлѣжи отсъствающитѣ.

Секретарь Д. Митовъ: (Прочита списъка. Отсъствуватъ г. г. народнитѣ прѣдставители: Алекси Ангеловъ, Тодоръ Андрѣевъ, Демиръ Атанасовъ, Андрей Башевъ, Петко Ганчевъ, Никола Георгиевъ, Георги Господиновъ, Атанасъ Гузалски, Д-ръ Стоянъ Даневъ, Милошъ Дановъ, Александъръ Димитровъ, Петъръ Димитровъ, Василъ Димчевъ, Тодоръ Димчевъ, Величко Душковъ, Д-ръ Лука Дѣяновъ, Ангелъ Дюлгеровъ, Никола Дяковичъ, Александъръ Екимовъ, Манолъ Златановъ, Пани Ивановъ, Александъръ Каназирски, Иванъ Колевъ, Христо Конкилевъ, Тенчо Константиновъ, Иванъ Косеиановъ, Димитъръ Маноловъ, Василъ Милевъ, Асѣнъ Милчевъ, Тодоръ Михайловъ, Емануилъ Начевъ, Стефанъ Наприковъ, Петъръ Петровъ, Петъръ Пешевъ, Драганъ Поповъ, Стефанъ Поповъ, Янко Поповъ, Георги Радойковъ, Стефанъ Родевъ, Ибраямъ Реджебовъ, Стоиментъ Савовъ, Иванъ Саллабашевъ, Стефанъ Стефановъ, Иванъ Стоилковъ, Д-ръ Паскалъ Табуриновъ, Георги Танковъ, Теодоръ Теодоровъ, Петъръ Тодоровъ I, Богданъ Токовъ, Христо Тоневъ, Недѣлко Топаловъ, Христо Тричковъ, Алексн Филиповъ, Димитъръ Христовъ, Ефремъ Христовъ и Драганъ Чакровъ)

Прѣдседателствующъ Н. Гимиджийски: Отсъствуватъ 57 души народни прѣдставители. Има налице нужното число, за да се състои засѣданието законно.

Пристъпваме къмъ дневния редъ — продължение дебатитѣ по проекта за отговоръ на тронното слово.

Има думата по редъ г. Георги Данаиловъ.

Г. Данаиловъ: Г. г. народни прѣдставители! Не знаей какво вие мислите въ този моментъ за моята прѣдстояща рѣчь, но азъ, излизайки тукъ, на трибуната, си прѣдставлявамъ една епоха, малко по-отдалечена отъ нашата — епохата на XV-то или XVI-то обикновено Народно събрание, къмъ 1917 или 1920 г.,

когато демократическата партия начело съ нова е прокарала пъкон отъ своитѣ по-важни задачи, когато въ IV-та сесия на 1911 г. тя е прокарала закона за пропорционалното избирателство на народнитѣ прѣдставители, и когато, слѣдъ това, въ V-та сесия на 1912 г. е прокарала законопроекта за свикване на велико Народно събрание (Смѣхъ). Въ този моментъ на 1917 г., когато народното прѣдставителство тукъ е дошло по вота на пропорционалното избирание, тамъ на червената маса, стоятъ хора, прѣдставители на силнитѣ партии — министъръ-прѣдседателъ г. Д-ръ Даневъ и министъръ безъ портфейлъ, защото държавнитѣ работи се усложняватъ и министъръ безъ портфейлъ, съгласно съ измѣненнето на конституцията, което ще прокараме прѣзъ 1911-1912 г., може би ще бѣде именно онзи, който ще може да дѣйствува по-свободно въ разбиране интереситѣ на страната; до него министъръ на вътрѣшнитѣ работи, г. Стамболийски, прѣдставителъ на една отъ най-силнитѣ партии — земледѣлската. (Смѣхъ) До г. Стамболийски стои министъръ на външнитѣ работи, пакъ прѣдставителъ на най-силнитѣ партии, г. Теодоръ Теодоровъ; до него министърътъ на финанситѣ, уважавания г. Иванъ Евстакиевъ Гешовъ — старъ авторитетъ по финансови въпроси и финансовата практика у насъ; до него стои министърътъ на земледѣлието, г. Драгневъ, слѣдъ като е прокаралъ вече единъ твърдъ важенъ законопроектъ, щото Министерството на търговията и земледѣлието да се нарича, не на търговията и земледѣлието, а на земледѣлието и търговията. (Смѣхъ) А азъ тукъ въ лѣво, между опозицията, отъ по-слабитѣ партии, на лѣво, дошълъ съмъ да се изкажа по тронната рѣчь, а тамъ стои дългогодишниятъ министъръ-прѣдседателъ — г. Малиновъ; до него г. Такевъ, хубавата черна вече коса на когото е побѣлѣла, съ черни очила; защото очитѣ му сж пострадали отъ обиколкитѣ за великото Народно събрание. И ето, че азъ тукъ разглеждамъ тронното слово, произнесено отъ това силно правителство, което е резултатъ на пропорционалната система. Прѣдседателъ — забравихъ да кажа — на Народното събрание е пакъ прѣдставителъ на една отъ най-силнитѣ партии — уважавания мой противникъ, Калю Малевъ. Тронното слово, обаче, на така съзиданото силно Народно

събрание е не само сухо, но и безсъдържателно — твърдъ естествено, защото начело на управлението стоятъ най-силнитъ партии, цѣлиятъ народъ — земледѣлцитъ; а когато народътъ стои на чело на управлението, нѣма нужда отъ контролъ и не ще има нужда да му се дава смѣтка за туй, което се върши тукъ.

И. Хаджиевъ: Насъ хептенъ забравихте. (Голѣмъ смѣхъ)

Г. Данаиловъ: И при всичко това, г. г. народни прѣдставители, азъ като единъ скромнъ другаръ на демократитѣ и членъ на демократическата партия, вземамъ смѣлостта, върѣйки паличността на такива обстоятелства, да говоря въ Народното събрание и да критикувамъ не само тропното слово, но и цѣлото управление на тѣзи, тъй добръ сглюбени, най-силни партии на България — да го критикувамъ, защото, както добръ забѣлжамъ миналата година г. Стамболийски, уважаемиятъ нашъ другаръ отъ земледѣлцитѣ, демократитѣ иматъ една голѣма способностъ — тѣ умѣятъ да проявятъ критиката въ държавното управление вѣщо, съ познание на работата. И азъ, естествено, се обръщамъ най-напрѣдъ къмъ вътрѣшната политика, къмъ министра на вътрѣшнитѣ работи, г. Стамболийски, който, като прѣдставителъ на една отъ най-силнитѣ партии — земледѣлската, която мрази учителството и учителя като обществена личностъ, изгонилъ всички онѣзи околийски началници, които уважаемиятъ г. Такевъ е турилъ, избрани отъ срѣдата на учителството, защото сж хора по-интелигентни и въ всѣки случай по-добре подготвени да разбиратъ смисъла на държавнитѣ закони и да ги прилагатъ, и на мѣстото на тия учители, г. Стамболийски, твърдъ естествено, по силата на развитието на самата демократия, най-изященъ примѣръ на което ни прѣдставява днешъ страната на модерната демократия — Америка, дѣто сжко така една партия, като дойде на властъ, довежда и хиляди чиновници отъ своята срѣда, г. Стамболийски, казвамъ, е наредилъ за околийски началници хора сѣ отъ земледѣлската срѣда.

В. Георгиевъ: Недѣйте се подиграва: и тѣ сж земледѣлци, макаръ да сж учители.

И. Мирски: Г. Данаиловъ! Въ съединенитѣ щати не сжществува вече тоя редъ.

Г. Данаиловъ: Добре, но миналата година стрѣляха на кмета въ Ню-Йоркъ. Вие знаете защо. И, естествено е, че първиятъ въпросъ, който ще повдигна тогава, ще бѣде за оная стѣпка назадъ, що уважаемиятъ министъръ на вътрѣшнитѣ работи е направилъ, като е прѣмахналъ отъ срѣдата на околийското началничество прѣдставителитѣ на една отъ най-интелигентнитѣ групи на българското общество — учителството; защото, кой каквото ще да каже, но стѣпката на г. Такева отъ 1908 г. насамъ е една отъ най-важнитѣ, най-прогресивнитѣ; защото той се помъчи да привлече не партизани на демократическата партия като такава, а всички онѣзи, които биха желали да сложатъ своята отговорност на единъ постъ твърдъ важенъ въ държавното управление, постътъ на околийския началникъ; можете да говорите каквото щете за г. Такева, но вие не можете изтъкна тукъ, че той прѣдпочита въ такава степенъ своитѣ партизани, што да прѣнебрѣгва способноститѣ на отдѣлнитѣ хора. Самиятъ фактъ, че той докара грамадно мнозинство учители да ръководятъ администрацията на България безъ да гледа на тѣхнитѣ убѣждения, а, мисля, достатъчно доказателство за това.

М. Кърпаровъ: Г. Данаиловъ! Г. Такевъ назначи и такива хора, които не могатъ да прѣдставятъ сви-

дѣтелство и за първоначално образование, като градоначалника въ Пловдивъ.

Г. Данаиловъ: Ще направите интерпелация, г. Кърпаровъ.

М. Кърпаровъ: Не, казахъ това, защото го много хвалите.

Г. Данаиловъ: Азъ много бихъ съжалявалъ, ако се докажеше, че такива околийски началници, които сж безъ образование, сж назначени, на макаръ и отъ г. Такева.

Н. Здравковъ: Самъ той искаше да стане околийски началникъ и молѣше г. Такева да го назначи.

Г. Данаиловъ: И като забѣлзвамъ тази твърдъ малка погрѣшка на г. Стамболийски, повръщамъ го назадъ, въ 1909 и 1910 г. и го питамъ, спомня ли си той какво говорѣше тукъ заедно съ уважаемия министъръ на външнитѣ работи г. Теодоровъ за администрацията и административното управление на България прѣвъ периода на демократическото правителство? Може ли той сега поне да признае, че не е направилъ нито една стѣпка напредъ по отношение на оня прогресъ, който демократитѣ съзнателно въведоха въ държавното управление? Защото, г-да, могатъ да се намѣрятъ грѣшки, ако вие ходите по повърхността отгорѣ, може да закачите много глави. Но влѣзте вътрѣ, въ смисъла на туй управление и ми кажете, имало ли е досега поне единъ окръженъ съвѣтъ въ България, като Софийския окръженъ съвѣтъ, начело на който стои уважаемиятъ нашъ другаръ г. Маджаровъ, съ своята забѣлжителна енергия — единъ окръженъ съвѣтъ, който си е далъ за задача да вникне въ нуждитѣ на народа, а не само да патѣкми само свои хора на служба; който отива да изучава, прѣди всичко, въ какво се състои задачата на едно организирано управление на окръжнитѣ работи и изкарва налице онова, което най-много ще може да потикне напредъка му? Оня напредъкъ, който е осигуренъ по силата на особения енергиченъ духъ на българина? Прочетохте ли, вие, г. г. Теодоръ Теодоровъ и Стамболийски, рѣшенията на този окръженъ съвѣтъ, които вие се раздадоха сега, прѣди да дойдете тукъ, за да дойдете тогава да разкритикувате тѣзи рѣшения, защото тѣ вие говорите за единъ нови начала, досега непрокарани въ нашето окръжно управление? Софийскиятъ окръженъ съвѣтъ въ демократическо врѣме не трѣгна по отпъкания пътъ на досегашната бюрокрация, която само пари поглъща, само пари харчи, безъ да остави нито училища, нито вода въ селата; напротивъ, този окръженъ съвѣтъ се яви съ нови начинания: той въвежда всемогъщото кооперативно начало за водоснабдяване; този окръженъ съвѣтъ е, който въвежда кооперативното начало за изграждане на училища и пр. Ами това сж факти въ управлението, това е доказателство за творчество у тѣзи, които сж поставени да ръководятъ управлението и да отговарятъ за него. Вие, които критикувате тукъ, попитахте ли се вътрѣ въ себе си за тѣзи нѣща, които се изтъкнаха отъ Софийския окръженъ съвѣтъ. Да не отивамъ по-нататкъ, защото знаа, че разполагамъ съ кратко врѣме — Софийскиятъ общински съвѣтъ тукъ, прѣдъ нашитѣ очи, сега е прѣдметъ тъй сжко на най-голѣмитѣ стрѣли на противниците на демократическото правителство, защо? Защото той, въ лицето на демократитѣ, за прѣвъ пътъ въ България се яви съ една общинска платформа. То не е пустота, г-да. Платформа — това ще каже не само голо обѣщание, а задача и отговорност да се работи по единъ опрѣдѣленъ планъ, по единъ планъ, съзнавайки задачитѣ, които ще има да постигащъ. Софийскиятъ общински съвѣтъ, състоящъ се отъ демократи, дойде

не да залъгва населението, а да извърши ония реформи въ живота на столицата, които върмето налага, като най-належащи. При този Софийски общински съвет, както и окръжният, прокара вече редът нѣща, като има за задача да прокара още редъ други, които допълват едно общо цѣло, единъ идеалъ на едно общинско самоуправление. Че достатъчно е да ви спомена тѣзи малки работи на Софийската община, които тя днесъ направи, напр., за санитарното дѣло: отъ шестъ лѣкари въ общината, ние имаме днесъ 16; ние увеличихме заплатата на лѣкаритъ отъ 3.000 на 4.800 л., за да привлечемъ тукъ сили, а не храненияи на партията. По-нататъкъ, ние се постаряхме по единъ опрѣдѣленъ планъ да вървимъ къмъ охигиенизирането и разхубавяването на града. И сумитъ, които Софийската община днесъ харчи за хигиена и санитарно дѣло сж 325.260 л. срѣщу 112.980 л. прѣзъ 1907 г. Че това се чувствува наоколо, най-голъмо доказателство имаме въ рѣчта на уважасмия г. Иванъ Евстатиевъ Гешовъ, който въ Свищовъ, при разглеждането на обществено-политическитъ въпроси, не забрави да каже, че демократитъ сж официали даже и единъ паркъ въ София. За удоволствие на г. Гешова, но за още по-голъмо удовлетворение пуждитъ на бѣдното население, въ най-мирнзливия кварталъ на София вече се разкрива единъ паркъ, именно на мръсния едно време юмбурски площадъ.

И. Гешовъ: Не въ Свищовъ.

Г. Данаиловъ: Мисля, че отъ Васъ е казано.

И. Гешовъ: Въ Свищовъ не съмъ говорилъ такива нѣща.

Г. Данаиловъ: Тогазъ другадъ, но отъ Васъ съмъ го чулъ. Ще се поправа, ако трѣбва. — Сжиятъ този демократически съветъ върви къмъ системата на нареждане най-образцови основни училища. Той вече построи двѣ училища — съ какво мислите? Съ заемъ? Съ обикновенитъ срѣдства на редовния бюджетъ. Той излиза и канализацията на близо осемстотинъ хиляди лева съ обикновенитъ срѣдства на бюджета. Той дава на търгъ нови училища и пр. и пр. Нѣмамъ време да продължавамъ по-нататъкъ и, разбира се, не искамъ да отнемамъ вашето търпѣние.

Н. Здравновъ: И безъ да взима такси за канализацията.

Г. Данаиловъ: То е другъ въпросъ. Азъ за него не говоря. — И най-сетнѣ, понеже е думата за сжщата Софийска община, питамъ тѣзи, които пожелала да сипятъ толкова пепель на нещастнитъ съветници, които не друго, освѣтънъ своето разбиране и своята отговорност, и своята най-голъма безинтересуваност сж положили тамъ, за да могатъ да изкаратъ едно общо дѣло, частъ отъ дѣлото на демократическата партия, на демократическото управление . . .

И. Хаджиевъ: Г. професоре! Позволете ми да кажа дѣки думи. Защо тогава вашиятъ кметъ бѣга отъ такава хубава обстановка?

Министъръ Н. Мушановъ: Азъ ще Ви кажа утрѣ, г. Хаджиевъ.

Г. Данаиловъ: Азъ ще отговоря по-сетнѣ и на това, г. министре.

Е, г. г. народни прѣдставители, нѣмамъ ли право азъ въ 1917 г. да се обрна къмъ бждящия министъръ на вътрѣшнитъ работи и да го попитамъ: „Вие какво ново можахте да направите вънъ отъ туй, което демократитъ ви начертахъ? Не ви остава

друго, освѣтънъ да благодарите, че тѣ сж могли да внесатъ една нова бразда въ управлението на тая страна, а вие да вървите въ управлението си по тая бразда, но която тѣ сж отивали прѣди Васъ!“ Ето какъ азъ разбирамъ, какъ може да се критикува едно управление: въ неговия вътрѣшенъ смисълъ, а не въ неговата повърхност. И когато тукъ ставаше дума за вътрѣшно управление, най-силнитъ оратори на опозицията най-много се спрѣха върху една нещастна случка, върху русенската случка. Азъ, г-де, само едно мисли, че имаме право да кажемъ тукъ прѣдъ народното прѣдставителство: защо вие опозицията си създавате монополното право да плачете надъ това всенародно нещастие, защо само вие можете да изказвате своитъ съболтъзновения къмъ пострадалиятъ, а насъ да критикувате само като провинени въ тая случка? И ние имаме еднакво право; оставете и насъ, чакайте да чуѣте нашата дума, и когато ти бжде казана, тогава ни осждайте. А ние едно можемъ да ви кажемъ, безъ да се мѣсите въ написитъ разбирания, че ние ще стумбемъ, и политическата отговорност да установимъ, и морално и материално да подкрѣпимъ тѣзи пострадали нещастници безъ вашата помощ и безъ вашата критика. И тогава вие ще разберете, дѣ е приятелътъ на пострадалиятъ и дѣ е неговиятъ експлоататоръ!

К. Сидеровъ: Кога ще осигурите пострадалиятъ материално?

А. Краевъ: Вчера се откри сесията, имайте малко търпѣние.

Г. Данаиловъ: И това ще направимъ, чакайте.

Прѣседателствующъ Н. Гимиджийски: Моля, г-да, оставете прѣреканията.

Г. Данаиловъ: Въ реда на мислитъ си, г. г. народни прѣдставители, позволете ми да продължа. Въ тази епоха на 1917 и 1920 г., когато азъ имамъ смѣлостта да се надѣя, че економическиятъ животъ въ България ще кипи при много по-голъмъ градусъ, когато стремлението къмъ развитието на мѣстната индустрия, къмъ оползотворяване силитъ на нашата страна, които тя крие въ своитъ недра: минни, минерални богатства, водни сили и т. н., бжде въ много по-голъмъ размѣръ и когато, слѣдователно, ще има безъ друго основание — както г. Гешовъ и другитъ прѣждеговоривши отъ опозицията го прѣдказаха — да ставатъ много по-голъми нередовности, азъ ще попитамъ тогавашния министъръ и бждящия министъръ на търговията и земледѣлието г. Драгиевъ: г. Драгиевъ, вие ли — земледѣлската партия — сѣте тая корупция? Вие можете ли да поемете отговорността за туй, което става около Васъ, около концесионеритъ на различнитъ минни, около концесионеритъ на водопадитъ, около концесионеритъ на различни други още блага, които въ тая страна ще трѣбва да се разработятъ и ще сж съ полза за тоя народъ, за неговия трудъ, богатство и поминѣкъ? И ще го повърна, тогава, назадъ въ 1910 г., когато прѣзъ лѣтото, когато дѣйствиетелно отъ нѣколко мѣсеца насамъ цѣлата българска преса е запѣла особена една пѣсенъ — пѣсенъ за аферитъ на демократитъ — въ която се вмѣкватъ толкова басни, щото ще ми позволите фигурата, колкото въ „Хиляда и една нощъ“ не може да срѣщнете. Тази пѣсенъ, отъ пресата, която играе особена роль въ нашата страна и въ ръководенето на нашето обществено мнѣние, се прѣнесе и въ Народното събрание.

Д. Драгиевъ: Г. Данаиловъ! Вие сте обладани отъ пророчески духъ. Да-ли не можете да прѣдскажете, тогава, колко души биха върнали концесионеритъ.

Г. Данаиловъ: Азъ по това ще ви говоря именно.

Д. Драгиевъ: Интересно ще бжде и Вие колко бихте върнали.

Г. Данаиловъ: Ще бжда опозиция тогава, и азъ ще чакамъ отъ Васъ да връщате, защото Вамъ ще пращатъ комисиянитъ.

Д. Драгиевъ: Да чуемъ поне и това пророчество.

Г. Данаиловъ: Но, Вие, вървамъ, ще станете много по-умни тогазъ отъ насъ, та нѣма да връщате. Г. Гешовъ, г. Пешевъ, г. Теодоровъ, г. Даневъ и всички еднакво говорятъ за корупция: корупция въ управлението, корупция въ демократическата партия, и изтъкваха като доказателства, кои случаи? Случай съ нещастнитъ двама чиновници въ Министерството на вътрѣшнитъ работи, които, забѣлжате добръ, тѣзи, които носятъ отговорността за управлението, не се защищаватъ и не се прикриватъ днесъ вече отъ за да можемъ и ние да искаме отъ тѣхъ смѣтка, но които сж прѣдадени на правосъдието, което ще може да си каже думата съ авторитетъ и тогава ще се види има ли виновенъ, или това е само шумъ около ненавидени хора. И още кои случаи? Г. Даневъ по-мѣна тукъ и пресата се възползува бързо да изнесе това именно, което г. Драгиевъ ми подхвърля: за повърнатитъ отъ мене изпратени ми пари кой знае отъ какъ и кой знае съ каква цѣль. На това ще се повърна. Азъ едно благопожелание бихъ пратилъ отсега още на г. Драгиева и на г. Данева: щото при вашето управление такива само случаи да има; нека и тогава да бжде най-голѣмата корупция това — вашитъ хора да повърщатъ онова, което имъ пращатъ като комисии. (Ржкоплѣскане отъ мнозинството)

Д. Драгиевъ: Азъ мисля, че ще пророкувате и пожелаєте, щото връщачитъ да бждатъ повече.

Г. Данаиловъ: Сигурно ще бждатъ повече. И азъ съмъ убѣденъ, че тогава и царѣтъ, при отговора на тронното слово, нѣма да кажа на г. Данева, че въ партията има корупция. Азъ намирамъ, на всѣки случай, г. г. народни прѣдставители, че туй, което се върши отъ пресата, и туй, което се повтаря тукъ отъ прѣдставителитъ на опозицията, е една голѣма безтактност, да не кажа нѣщо друго, защото вие, или не схващате важноста на момента, който се проживѣва въ тая страна, или, като го схващате, нѣмате благоразумие, защото не сте въ състояние да проумѣете значението на туй, което вършите. Вие г. г. Даневъ, Теодоровъ, Гешовъ, държите насъ отговорни и, освѣнъ дѣто анкетирате дѣлата на бившето управление; вие искате нѣщо повече отъ насъ — да се разправимъ съ него чрѣзъ държавенъ съдъ, а вие въ сжщото врѣме отивате чрѣзъ пресата и тукъ, въ Събранието да подкопавате нашия авторитетъ и да подкопавате нашата гражданска чистота и достойнство, толкова необходими при едно прѣслѣждане злодѣянията на бившитъ управници. Какъ ние ще можемъ да устоимъ прѣдъ тежката на това, което вие ни вмѣнявате въ нашъ дългъ? И азъ разбирамъ, че ако въ тая страна, че ако въ тая преса, че ако въ тия опозиционни партии нѣма никой другъ влияние, не е намѣсенъ никой другъ прѣстъ на заинтересувани хора, азъ разбирамъ едно само, че тѣ не желаятъ ние да изгълнимъ дълга си докрай, както го разбираме. Чакайте, дайте ни, когато управляваме, да понесемъ управлението въ всичката му отговорност, и когато слѣземъ, ако намѣрите злоупотрѣбления, ако намѣрите корупция, ако вие намѣрите каквото щете злодѣяние или нахърноно на законитъ, заповѣдайте, съдете ни, осъдете ни, ние ще застанемъ тамъ, дѣто подобава на

хора, които сж дѣйствували съ съзнание на своя дългъ. Азъ така разбирамъ днесъ момента и смѣтамъ, че и опозицията въ туй направление би трѣбвало да дѣйствува. Но азъ, не ще съмнѣние, съмъ много младъ въ политическия животъ, за да мога да давамъ съвети на по-старитъ и по-опитнитъ. И при всичко туй, най-голѣмото нещастие въ случая, най-голѣмото нещастие — както добръ забѣлжи г. Малиновъ — за самия български народъ е, че тукъ се рисува сжществуването на една бивша, настояща и бждща корупция. Какъ тогава ще можемъ да излѣземъ прѣдъ този народъ и да искаме, напр., въ единъ даденъ моментъ неговото довѣрие? То ще каже, че туй общество отива къмъ саморазрушение — положение, което не може да се поддържа отъ смислената политика на единъ народъ.

Позволете ми, подиръ тѣзи бѣлжжки да хвърля и азъ единъ погледъ върху тѣзи нѣща, които се изнасятъ, върху тѣзи факти, които се разглеждатъ и отъ които се вади едно общо заключение за нѣкакква си корупция въ срѣдата на демократическата партия. Ще се съгласите всички, че нашата страна днесъ прѣкарва една особна епоха на економическо развитие, епоха на настѣпване на капитализма въ широкъ размѣръ, епоха — когато става едно акумулиране на богатствата, когато бързо растатъ нуждитъ на населението, материални и духовни, слѣдователно и необходимостта отъ срѣдства за покриване на тѣзи нужди. На всѣка една стѣпка вие виждате прѣдприятия обществени, прѣдприятия държавни, частни, вие виждате прѣдприемачи, които влагатъ своя капиталъ, естествено съ едно единичко намѣрение — да могатъ да извлѣкатъ нѣкаква полза, да извлѣкатъ печалба отъ тѣзи прѣдприятия. Не е чудно, че този, който се стреми да извлѣче печалба отъ своето прѣдприятие, е готовъ да направи нѣкои постѣпки, които, по нашето разбиране, сж неморални, политически неморални въ държавното управление неспростителни. Но тѣзи постѣпки се правятъ навсѣкъ въ капиталистическитъ страни; тѣзи постѣпки сж се правили въ Англия въ моменти на силно развитие на капитализма тамъ; тѣ се върщатъ въ Америка днесъ. Защо да отиваме далечъ? Доста е да сипомнимъ края на XVIII и началото на XIX вѣкъ, когато общественитъ земи, меритъ на Англия бѣха разграбени отъ лордоветъ съ актове, съ закони отъ парламента; когато, слѣдователно, самиятъ парламентъ потвърждаваше грабителскитъ стремежи на отдѣлнитъ прѣдставители на земледѣлската аристокрация.

И. Хаджиевъ: Тамъ ставаше това съ законъ.

Г. Данаиловъ: Тамъ ставаше съ законъ, та нема у насъ не става съ законъ. Погледнете въ Америка какво става. И тамъ по сжщия начинъ днесъ капитализмътъ се вмѣква и въ най-тънцитъ гънки на държавното управление и влияние по единъ или другъ начинъ, както на администратора, тѣй и на законодателя даже. Но въ тия случаи трѣбва да се прави разлика между канализираната корупция и прѣстѣпленieto.

Като казахъ тѣзи нѣколко думи, азъ искахъ да спра вниманието ви върху особеното положение, въ което се намира страната, да установя, че и ние прѣминаваме къмъ системата на капитализма, а той е жестокъ и строгъ. Капитализмътъ иска да върши своето; по силата на една економическа необходимостъ той прави своя пъть, той прѣтчува, той сломява. Безъ да прибѣгвамъ къмъ цитати, защото тоя маниеръ не ми е симпатиченъ, но единъ въ случая не мога да не приведа. Когато говори за печалбитъ единъ економистъ, полусоциалистъ, казва: (Чете) „Капиталътъ избѣгва споръ и бъркотия. Той е по природа страхливъ. Това е вѣрно, но не е и цѣлата истина. Капиталътъ се бои отъ отсъствие на печалби, както природата — отъ празнота. Когато има

съответствена печалба, капиталът е смът; 10% върна печалба, и него ще привлечат навсякъде; 20% — той става оживен; 50% — той става рискован; 100%, и той застъпва всичките закони на човешката правда и морал; 300% — не съществува такова прѣстѣпление, което той да не рискува, даже съ страх да отиде на обсилка. Забѣлжете, г-да, че това казват хора, които не познават корупцията на България, но това сж хора, които говорят за общи економически закони, които не могат да минат тукъ безъ да повлияятъ и върху нашето общество.

Но ако това е истина, ако ние се памираме прѣдъ една економическа необходимостъ, ще каже ли, че тѣзи лица, които сж повикани да носятъ отговорностъ за народното управление, които стоятъ начело на управлението, трѣбва да се подчиняватъ на този економически законъ? Не, азъ никога нѣма да се съглася нито съ уважаемия г. Пешевъ, който въ моитѣ очи е единъ отъ най-честните държавни мъже каквито е имала България, нито съ мнѣнието на г. Теодорова, нито съ това на г. Гешова, нито пъкъ съ това на г. Данева. Демокрацията е възможна и демократическото управление може да вирѣе и на прѣдъ само тогава, когато има пълна и абсолютна честностъ въ управлението.

И като излизамъ отъ тѣзи начала, ако искамъ да се повърна сега на онѣзи доказателства, които се изтъкнаха прѣдъ васъ. Всички онѣзи факти, които ние всички четемъ и четохме по вѣстниците, говорятъ, споредъ мосто разбиране, не даже за една корупция, а за единъ грѣшки и нарушения, направени отъ извѣстни лица, поради неправилно разбиране; грѣшки, за които естествено тѣ ще трѣбва да понесатъ своята отговорностъ. Вие всички, които сте чели изнесеното въ печата, и всички, които слушате уважаемитѣ оратори, не можете да покажете нито единъ случай на прѣстѣпване на закона отъ страна на демократическата партия. Тамъ (Сочи министерската маса) стоятъ седемъ души, тѣ сж демократическата партия въ момента на управлението, тѣ сж и отговорните лица. Вие въ тѣхното управление можете ли да посочите единъ случай на прѣстѣпване законитѣ на тая страна, вие можете ли да покажете единъ случай на излагане интереситѣ на страната за частни облаги или за облаги на тѣхните приятели? Азъ питамъ това, защото само тогава ние бихме могли да говоримъ за корупция, за онзи страшенъ порокъ, който дѣйствително може да разнебити страната и да съсипе и бѣдѣщото ѝ. Азъ не видѣхъ никакви доказателства и азъ съмъ увѣренъ, че не може да ни се изнесе никакво доказателство въ тая смисълъ. Напротивъ, г-да, азъ смѣтамъ, че и азъ тукъ, като ораторъ отъ болшинството, заедно съ отговорните министри въ туй отношение само противоположни факти можемъ да изнесемъ. И за да не бѣда голословенъ, както уважаемитѣ ми прѣдпосетници, позволете ми да надиктувамъ въ два кѣти на управлението. Говори се твърдѣ често и най-много за Софийската община. Азъ не се очудвамъ, защото въ Софийската община има милиони търгове. Оня денъ се дава търгъ за паважъ на 4 милиона лева; естествено, че тукъ ще има печалба. По-рано се даваше търгъ за нѣколко стотинъ хиляди лева за отопление на банята, и онзи, който отива да наддава, не за доброто на демократическата или народна партия наддава, а за своето лично благо. Тамъ е капиталистичното стремление за печалба. И не е само туй. Азъ съмъ членъ на Софийската община, която всѣки денъ е изложена на всевъзможни интриги. Много ясно: двама души или двѣ групи се борятъ; единиятъ взема прѣдприятието, и другиятъ не може да го вземе. И вие не можете да си прѣдставите — извинявайте, ако излагамъ малко подробности — оная олелия, която се издига около дадено прѣдприятие: такива злоупотреби, такива нарушения,

такива рушвети станали, това станало, онова станало, и ние нещастните, за да бѣдемъ честни демократи, разваляме цѣлия търгъ. И какво правимъ? Доброто на общината постигаме ли? Не. Тамъ трѣбва да ни осведите, че ние сме достатъчно прѣдпазливи, дори до страхливостъ, когато трѣбва да рѣшимъ да се даде едно прѣдприятие, за да вървятъ работитѣ. Ето, единъ търгъ за паважъ три пѣти се връща отъ министерството, защото хората умѣятъ да му намѣрятъ грѣшки. Кон хора? Който естествено сж заинтересовани въ печалбитѣ на прѣдприятието, а не за доброто реноме на демократическата партия или софийскитѣ съвѣтници. Вие ще разберете, слѣдователно, делкатното положение, въ което сме поставени. Азъ помия единъ конкретенъ случай. Въ общинския съвѣтъ се разглеждаше въпросътъ за прѣхвърлянето на електрическото освѣтление на градската община. Азъ бѣхъ противъ това прѣхвърляне и не можете си прѣдстави какви интриги достигнаха до мене, за да ме подкрѣпятъ ужъ въ борбата. А кой пишеше въ в. „Денъ“? Азъ го познавамъ, името му нѣма да кажа, но той бѣше прѣдприемачъ, заинтересуванъ въ самото прѣдприятие. Ето какъ ставатъ всички тия работи, ето отъ какъ излиза корупцията! Нѣколко примѣра ще ви дамъ, за да видите, че въ тая община, за която толкова много се интригува, най-добрѣ се защитаватъ интереситѣ на софийскитѣ граждани. Никога досега не е имало такава ревностъ между съвѣтниците, такава борба помежду имъ, щото тѣ да се излагатъ единъ други и тѣхните имена да се клейматъ прѣдъ обществото, само за да бѣде запазенъ общинския интересъ. Никога това не е било досега и азъ бихъ желалъ, когато дойде г. Стамболийски, като министъръ на вътрѣшнитѣ работи, той редъ на нѣщата да може да се продължи. Нѣколко примѣра съ цифри, за да видите, че азъ не се увличамъ, макаръ, естествено, да съмъ заинтересованъ, защото пося отговорностъ и азъ. Въ София, г. г. народни прѣдставители, има пужда да се правятъ различни мостове върху тѣзи рѣки, които отдѣлятъ града и които минаватъ около него. Въ 1907 г., когато демократитѣ не управляваха, е даденъ мостътъ на ул. „Ангелъ Къмечевъ“, съ 12 м. широчина, да се направи отъ желѣзо-бетонъ, на софийското желѣзо-бетонно дружество „Гранитондъ“ за 48.000 л.; въ 1909 г. демократическото общинско управление дава моста на ул. „Раковска“ на сжното дружество, на сжните хора капиталисти, при една широчина отъ 18 м. — съ 6 м. по-широкъ — за 43.000 л. Въ 1910 г. даде другъ мостъ, който министерътъ на вътрѣшнитѣ работи три пѣти ни върна, пакъ по интриги отъ страна на заинтересовани хора, защото тамъ имаше борба между „Гранитондъ“ и една мюнхенска фирма — мостътъ на ул. „Царъ Симеонъ“, при 18 м. широчина — за 28.000 л., съ 20.000 л. по-евтино, при сжните условия. Или още по-точно: мостътъ на Булевардъ Фердинандъ е струвалъ прѣзъ 1906—1907 г. по 180 л. квадратния метъръ, а послѣдниятъ на „Царъ Симеонъ“, 1910 г., — само 90 л.! И вие при тѣзи факти можете да говорите за корупция въ Софийското общинско управление? Но не е само това; други доказателства ще ви приведа. Въ 1905 г. бѣше даденъ камененъ паважъ въ София на дружеството „Гранитондъ“ по 13-86 л., на квадратенъ метъръ, други доказателства ще ви приведа. Въ 1906 г. отъ бившето кметство, послано на пѣськъ; въ 1906 г. отъ бившето кметство, се дава по 15 л. на квадратенъ метъръ, послано на пѣськъ, и 18 л. послано на бетонъ; сега ние правимъ единъ търгъ, обявихме го, явиха се да наддаватъ дружеството „Изида“, струва ми се, и г. Рачо Петровъ, г. Атанасовъ и т. н., и ние добихме слѣдниятъ цѣни въ 1910 г.: 13-86 л. срѣщу 15 л. на пѣськъ и 15-84 л. срѣщу 17—18 л. на бетонъ. И това прѣдприятие е за 4 милиона лева. Вие не можете ли си прѣдстави, че тукъ е дѣйствувало само едно разбиране на интереситѣ? Азъ не казвамъ, че въ общината сж безпогрѣшни; и ние можемъ да спрѣшимъ, защото тѣзи

работи сж сложни и мжчни, защото и ние се основаваме на техническите комисии. И единъ фактъ забѣлжете — работническиятъ трудъ, пѣсѣкътъ, камѣнитъ — всичко сега е по-скжпо, тъй че условията не сж подоборени, а влошени, и при всичко туй, ние можахме въ тѣзи голѣми прѣдприятия — азъ мога да ви приведа цифри и за редъ други прѣдприятия, но да не ви отнемамъ врѣмето — да защитимъ интереса на общината въ прѣдѣлитъ на възможността, въ прѣдѣлитъ на човѣшкото, но все таки сж едно гражданско достойнство; когато, напротивъ, тѣзи, които и вънъ и тукъ говорятъ за нѣкаква си корупция, не сж си дали трудъ да изучатъ всичко това; тѣ не сж проучили даже най-лошото наше прѣдприятие, за да иматъ поне факти на ръцѣтъ си!

Обикновено и най-вече се говори за корупция въ Министерството на общественитъ сгради. Естествено е, защото тамъ сж прѣдприятията най-крупни и общаватъ печалби най-голѣми. Азъ сжъ удовлетвие бихъ събралъ отъ Министерството на общественитъ сгради данни, но нѣмаше врѣме — единъ день — по-късно може и това да сторя. Азъ помошихъ да се направятъ слѣднитъ изучавания. Понеже отъ редъ години насамъ се дава на търгъ доставката на локомотиви, доставката на вагони и на още други потребности по българскитъ държавни желѣзници, отъ тѣзи доставки ще се види, какъ вървятъ търговетъ, какъ върви цѣната, за да сждите, да-ли корупцията намалява или се увеличава, защото нашитъ противници признаха, че тя е съществувала и прѣди насъ. Ето ви нѣколко цифри. Въ врѣме на покойния колега на г. Данева, г. Д. К. Поповъ, се доставиха различни локомотиви и цѣнитъ на тѣзи локомотиви сж били 108.000 л. единична стойност, $\frac{1}{8}$, сж тендри 69.000 л.; въ 1908 г. въ врѣмето на г. Малинова, сж дадени на търгъ локомотиви за по 77.200 л. и 78.300 л. Съ други думи, тогава 1 кгр. желѣзо отъ готовъ локомотивъ е струвалъ 1-15 л., сега струва 99 ст. и 86 ст. и 87 ст. — едри цифри. Така сжщо и въ вагонитъ, които сж давани тогава и сега, забѣлжете добръ, има поразящи цифри. Ето напр., единъ второкласенъ вагонъ, който въ 1905 г. е струвалъ 80.580 л., сега, въ 1910 г., е даденъ отъ г. Малиновъ за 22.000 л., а както знаете, тукъ не се касае за единъ, а за десетки и стотици вагони; единъ третокласенъ вагонъ, ако се не лѣжа, който е струвалъ 16.000 л. въ 1905 г., сега е даденъ за 12.000 л.; единъ фургонъ, който се е давалъ тогава за 18.000 л., послѣ за 18.300 л. и за 13.000 л., сега се дава за 8.000 л. и 7.300 л. и тази година за 9.515 л. Азъ мога да ви привода и други цифри, именно, че е имало случай, дѣто тѣ струватъ 1-05 л. или 1-09 л. на килограмъ, а сега струватъ 59, 52 и 79 ст. на килограмъ. И забѣлжете, г-да — това, което е важно — прѣзъ 1905 г., по обичай тогава на финансовата политика на г. Паякова, тѣзи вагони се купуваха на срочно изплащане съ 5% лихва. Азъ бихъ могълъ да ви покажа поразящи цифри относително товарнитъ вагони, напр. за птици — 7.400 л. прѣди и 4.300 л. сега, сжщиятъ типъ вагони и т. н., за да не отвлечамъ вашето внимание. По този начинъ, азъ мисля, сж тѣзи цифри — азъ нѣма да се откажа другъ пжтъ отъ удовлетвиего да ви приведа и повече — най-добръ се изтъква прѣдъ почитаемото народно прѣдставителство опази заинтересуваностъ и онова внимание къмъ държавнитъ интереси, което вие, по никой начинъ, не можете да смѣсите съ ужасната дума „корупция“, защото никой пжтъ при нарастващото развитие на стопанството и при поскжпващитъ цѣни на желѣзото — това никой нѣма да откаже, тукъ има търговци — не може да се добиятъ тѣзи по-малки цѣни, ако нѣмаше крайна прѣданостъ къмъ интереситъ на държавата. Това на какво се дължи? Вие зададохте г. Киркова; азъ мога да отговоря на момента. Когато тукъ се даде на търгъ доставката на тржби за водопровода на София и понеже доставката се прави, споредъ разбира-

нията на управлението на водопроводитѣ, отъ нова година насамъ, само отъ тѣй нареченитъ манисманови тржби, стоманени тржби, защото тѣ имали много прѣимущества, били издържливи и т. н., явява се една фирма като монополъ и взе търга, по разбиранията на г. кмета, сжпо. Чу се, че тази фирма е дала на други прѣдприемачи по 20—30 хиляди лева, за да се оттеглятъ отъ търга, и по таквъ начинъ ще даде нѣколко стотини хиляди лева, за да отстрани отъ търга тия прѣдприемачи. Какво направи кметътъ? Отиде въ самата фабрика на свон сръдства, за да изучи цѣнитъ, и неодобри търга. Азъ разбрахъ, че тукъ имаше интриги отъ прѣдприемачи, които не сж могли да взематъ своя дѣлъ, игра на които е станалъ и г. Кирковъ. Но той изплати своя дългъ кавалерски. Азъ бихъ желалъ да можахъ да ми се покажатъ такива примѣри на самопожертвуване за общественитъ интереси и въ врѣмето, когато г. Стамболийски ще бжде министъръ. И затуй, г-да, когато поменавате имена на хора, помислете за тѣхната честъ, помислете за онуй, което тѣ влагатъ въ управлението, защото единъ день може да се случи сжщото и съ васъ.

Това мога да ви кажа само, и мисля, че е достатъчно да ви убѣди, че всикитъ наши работи — не отричамъ грѣшкитъ — сж сѣ съ такава тенденция, съ тенденция на подоборение, на запазване общественитъ интереси, и че никждъ вие нѣма да забѣлжите никакво лицепрятие на закона, никакво покровителство на нашитъ и изоставени на вашитъ, за туй ще мога да ви приведа още много доказателства.

Отъ дѣ произлиза всичко това? За мене е много добръ обяснимо. Прѣдставете си фактическото положение, въ което се намира онова обществено мнѣние, което тукъ се изнася, при наличността на противоположни интереси, при възможността штоо всѣки заинтересуванъ да отиде въ който ще вѣстникъ и да напише каквото ще антрефиле сръбцу който и да о общински съвѣтникъ, макаръ че самъ си е служилъ съ по-порочни сръдства. А таквъ е случаятъ съ ови младежъ, г. Митрошиновъ, който си позволи да хвърли каль върху г. Киркова, защото неговото прѣдложение за заемъ било отхвърлено. Той си послужилъ съ такива сръдства, които г. Кирковъ не можеше да приеме, този младежъ, който събира общински съвѣтници да имъ разказва, че могатъ да получатъ по нѣщо, излъже слѣдъ това да хвърли каль върху кмета. Това сж заинтересуванитъ лица. Неговитъ успѣхъ бѣха фактически по-лоши, банката, която той прѣдставляваше, не му била дала съотвѣтното пълномощно, но г. Кирковъ при все това му даде срокъ и докато не получи отговоръ отъ банката въ Брюкселъ не даде послѣдната дума на другата банка, съ която третираше въпроса.

Н. Маричковъ: Даже и въ дѣлото има документи за това.

Г. Данаиловъ: Вѣрвамъ да има. — И сега, когато се говори толкова много за обществено мнѣние у насъ, азъ дължа да извадя прѣдъ васъ единъ фактъ, който вие не можете да отречете, единъ фактъ дѣйствително важенъ, дѣйствително симптоматиченъ въ момента. Общественото мнѣние у насъ се ръководи отъ българската преса. Азъ по никой начинъ не мога да откажа правото и дълга на пресата да се застъпва за интереситъ на страната, да се застъпва за интереситъ на народа и да бичува всѣкого, у когото сръбце пороци; по ето какво мога да ви кажа само. Ние знаемъ нашитъ ежедневни вѣстници, ние знаемъ тѣхната тенденция; и тѣ сж капиталистически прѣдприятия, и тѣ прѣсѣдватъ известни опрѣдѣлени направления и интереси. Въ тая преса нито единъ отъ васъ не може да покаже единъ вѣстникъ, който да е приятелъ на демократитъ, защото единъ, два, три — да

не ги изброявам — се поддържат от приятелите на народната партия; един, два се поддържат от приятелите на народно-либералната партия — тъзи, които се караха с г. Такева за няколко лева; един в „Камбана“ се държи по-самостоятелно, но и той се поддържа от приятелите на социално-демократическата партия; само в „Пръпорец“ е останал на правителствената демократическа партия. Естествено, при тези условия на неравна борба, ние ще бъдем атакувани; ние сме слаби, ние нямаме отбъзи похвати, за да можем да изваждаме ербидства за пресата, и няма да ги имаме никога, но ние имаме едно — това е и нашата сила — нашето излизане пред народът, нашето лично разбиране. Затова, когато говорим за обществено мнение, трябва да прибягваме условията, при които то се развива. В дадените условия то не може да се развива, осветява против демократите, и ние не можем да вадим оттам аргумент. Но аз едно ще кажа. Насъ и мене лично ме занимават въ пресата: „Кажете, кога и колко са били раздадени на общински съветници за електрическото осветление“. Една подлост, излизането ми думата. Дирекцията на електрическото осветление се управлява от г. Дедекен, нейния юриконсулт е г. Д-ръ Сава Ивановъ и неговите приятели; нека кажат тѣ — тѣ не са от нашата партия — какво са раздавали при прѣхвърлянето на електрическото осветление. И когато пресата ми задава този въпросъ сега, нека ми бъде позволено да я попитамъ, защо тя замлъкна така тържествено, когато ставаше самото прѣхвърляне и ме остави мене да се боря съ компанията, всезнатата компания? Защо ти не излезе да осветли въпроса и да разкрие дѣе истината и кой защитава най-добре интересите на общината. То е лесно да кажемъ, че тукъ или тамъ са дадени пари, защото има заинтересувани капиталисти, които ще губятъ печалби и няма да се спратъ предъ нищо! Но има другъ фактъ, който много ясно характеризира нашето днешно управление и отъ който може да се вадятъ заключения за или противъ тѣ наречената корупция. Въ тези прѣдприятия, които държатъ капиталисти на България, азъ не виждамъ никѣдъ демократи, може би съ рѣдки изключения. Ето дружество „Изида“, почтено дружество, съ много заслуги, но тамъ няма демократи. Споменавамъ това дружество, защото то има най-много прѣдприятия съ Софийската община. Вземете електрическото осветление, и тамъ няма юриконсултъ или другъ въ управлението демократи; вземете всѣко друго прѣдприятие, което взема отъ държавата доставка, ние пакъ няма да ербиднете демократи. Въ всички прѣдприятия за постройка на желѣзници ще намерите само хора отъ другите партии, демократи вѣтрѣ няма. Единъ г. Сарафовъ се намери като директоръ на едно дружество и ние го накарахме, сиромашитъ, да пати само за това, че билъ директоръ, по своите способности. Азъ обръщамъ особено внимание на туй, защото то е важно, то е симптоматично. Вие не можете да упрекавате насъ, защото ние никога не сме поддържали въ нашите канцеларии затуй само, че билъ демократи. За да свърши съ този въпросъ, ще ви прѣдамъ единъ разговоръ съ единъ господинъ, който много се явява въ общинското управление за прѣдприятия — името му няма да спомена. Той взема прѣдприятието за моста на улица „Царъ-Симеонъ“, той взе канализацията въ Варна. Докожда единъ денъ при мене веселъ — азъ току-що бѣхъ се завърналъ отъ странство — и казва: „Свърши се, азъ взехъ прѣдприятието“. — Кое? — „Това и това“. — Е добъръ, сега няма да говорятъ за Васъ, че по различни геневтарски пътища сте станали богатъ му отговорихъ. — „Да, като опозиционеръ менъ ми е много по-добъръ!“ — Като опозиция много Ви е приятно, казвамъ, но кога, въ кое време? Когато няма

нико една канцелария затворена за Васъ. Я си прѣдставете друго управление. Ще бждете ли пуснати навсѣкѣдъ? Не ще можете да стоите въ София нищо три дена и ще бѣгате далечъ. — „Дайте си ржката, имате право“. Този господинъ е живъ, той ще потвърди това. Ето това е обществено разбиране, обществено мнение: демократите никога не прѣсѣдватъ, за демократите няма „нашъ“ и „вашъ“. Въ такъвъ случай, азъ мисля, че ние можемъ да искаме едно само: по-голяма справедливостъ къмъ нашите отговорности и къмъ нашия дѣлъ, който ние разбираме и който прилагаме при управлението на тая страна. Ние отъ своя страна не се боимъ отъ това, ние знаемъ — и ние не можемъ да кажемъ противното — че демократическата партия не може да бъде обвинена въ корупция. Демократическата партия никога — нищо днесъ, нищо утрѣ — няма да бъде обвинена въ корупция. Това ние знаемъ. Отдѣлни личности може да се обвиняватъ, но това са лични грѣхове, тези личности ще потеглятъ своята отговорностъ; но за тези седемъ души, които са на червената маса и които носятъ най-голямата отговорностъ, ние не можемъ да кажемъ нищо. Като е тѣй, ние ще се съгласимъ съ насъ, защото партията е едно, а отдѣлните личности — друго. Тѣ минаватъ, замиватъ, издигатъ се или се провалятъ, а партията остава! Нападайте, осакдайте всѣкого единъ отъ насъ отдѣлно за своите грѣхове, но подбѣйте забрави, че демократическата партия трябва да се види, защото тя е носителка на нова знамо, което народътъ е пригърналъ и много пъти още ще пригърна въ управлението на държавния животъ на тая страна. (Ръкоплъскане отъ мнозинството)

Н. Мирски: Отъ бившия чиновникъ, г. Герчо Бъчваровъ трябва да се иска смѣтка за неговото обогатяване.

Г. Данаиловъ: Азъ съжалявамъ, че вие постоянно изваждате на сцената този пощастенъ човѣкъ. Той е прѣдвиденъ на правосъдието, нищо единъ отъ министрите не го защитава, фаворизира или скрива. Имаме правосъдие, то ще се произнесе. Не можете нищо вие, нищо азъ да кажа, че той е кривъ. Не забравяйте, обаче, че длъжността му създаде много неприятели.

Н. Мирски: Смѣтка трябва да му се иска.

Министъръ В. Молловъ: По закона, г. Мирски, прокурорътъ има право да му поиска смѣтка.

Г. Данаиловъ: Азъ се надѣвамъ, че ако дѣйствиелно г. Бъчваровъ има нѣкакво богатство — това азъ не знамъ — ще се намери кой да му поиска смѣтка, но азъ мога да Ви покажа отъ други партии не единично, които отъ властима иматъ събрани милиони, а вие вървите мъчинкомъ и ги поздравявате, когато ги ербиднете. (Ръкоплъскане отъ мнозинството)

Н. Мирски: Вие кажете тези чиновници, за да помолите правителството да поиска отъ тяхъ смѣтка.

Г. Данаиловъ: Вие добри ги знаете.

Г. г. народни прѣдставители! Ще ми позволите да завърша бѣлѣжките си съ тѣй наречената чисто вътрѣшна политика, вътрѣшното управление и вътрѣшните социални неджии, които трѣбваше да бждатъ засегнати при разглеждането на тропното слово. Оставатъ ми два важни въпроса и азъ мисля, че имамъ още право да се спра върху тяхъ, защото не съмъ още употребилъ всичкото си време по правилика. Тѣ са въпросите за финансовата политика,

економическото състояние, економическата политика на страната и външната ѝ политика. Крайно съжалявам, че много се говори за външната политика, та и азъ трѣбва да взема участие по нея.

Ще захвана пакъ отъ оъзи моментъ отъ 1917 г., когато министъръ на финансите е познатиятъ и заслужилъ реформаторъ на нашитѣ финанси, г. Иванъ Евстатиѣвъ Гешовъ. Тронното слово се прочита, въ него се говори че ще съмѣтне за подобренията, които ще станатъ въ финансовото управление на страната, а фактъ е, че бюджетътъ, който прѣдстави г. Гешовъ за страната, е 250 милиона лева!

Обаждагъ се: А-а-а!

А. Христовъ: Най-малко.

Г. Данаиловъ: И тогава, азъ мисля, имамъ право да се обърна къмъ финансовия министъръ и да го попитамъ, какъ така този бюджетъ израсна?

Ние, демократитѣ, за които едно време говорѣхте, че сж увеличили бюджета, можехме да го увеличимъ отъ 2—3 милиона лева годишно и, забѣлѣжете добръ, слѣдъ 5 години вие го увеличихте съ 10—12 милиона лева годишно. Какъ ще ми обясните вие, като финансовъ министъръ — тогава и азъ ще бѣда малко по-старъ и, слѣдователно, ще имамъ право да искамъ обяснение отъ по-авторитетнитѣ хора. Какъ ще ми обясните това явление, защото, недѣйте забравя, н-да, че когато се говори за бюджета на България, не може изведнажъ да се правятъ такива важни заключения, да се излѣзе да се каже, че демократическата партия пакъ налѣзе да увеличи бюджета. Бюджетътъ ще расте, по силата на финансовото, економическото и социалното развитие на страната. Нито ние, демократитѣ, нито г. Иванъ Евстатиѣвъ Гешовъ, при най-добритѣ си желанья, нито г. Драглевъ, нито тѣхнитѣ финансисти, ако единъ денъ тѣ дойдатъ хомогенно на властъ, не ще могатъ да го спратъ.

Ние, демократитѣ въ 1910 г. разбирахме нашата задача като управници въ финансово отношение въ едно и ние това сме се помѣчили да прокараме тогава. Прѣди всичко, недѣйте забравя оная епоха на централизирано управление въ финансите на страната, оная разнебитеност, която бившето правителство, стамболовиститѣ начело съ г. Паякова, като финансисти, оставиха въ държавнитѣ финанси. Г. Иванъ Евстатиѣвъ Гешовъ по-добръ и отъ мене даже разбира всичката невъзможностъ — да не употребя по-силна дума — въ която г. Паяковъ ги остави. Тамъ имаше бюджетъ, тамъ имаше множество бюджети. Конституцията казва: единъ параграфъ ще има по една извѣстна нужда. Тамъ имаше много параграфи; тамъ даже за нуждитѣ на работницитѣ по желѣзницитѣ отъ четири параграфа се вадѣха суми; тамъ даже отъ прѣброиването на населението се вземаха суми, за да се плаща на чиновници въ Държавната печатница, и още по зная какво. Това ще имате случая да видите. И тая разнебитеностъ трѣбваше да се въведе въ нормалния си пжтъ; трѣбваше да се поправи изхабеното, трѣбваше да се направи единъ единственъ бюджетъ и въ това отношение, азъ не мога да простя на добритѣ, на знающитѣ, на породиците хора — азъ не говоря за грубитѣ партизани — оная демагогия, която си позволиха, че демократическата партия увеличила бюджета на България отъ 128 на 170 милиона лева. Азъ това мога да нарека само демагогия, защото фактътѣ не е такъвъ, защото и г. Теодоровъ и г. Гешовъ и всички наши противници знаятъ добръ, че ние сварихме единъ бюджетъ на кнѣга отъ 128 милиона, а имаме фактически бюджетъ отъ 192 милиона лева, и демократитѣ не увеличиха, а фактически намалиха разпоситѣ, че съ това увеличение може да се смѣсва

туй, което миналата година стана — едно отскачане отъ нѣколко милиона лева, което по всѣка въроятностъ, и тази година ще стане. Азъ съмъ убѣденъ, че това ще стане и тая година и догодина ще се продължава: съ по 2—3—6 милиона лева, съ по 2—3% бюджета ще расне ежегодно отъ нормалнитѣ нужди на страната, а когато се появятъ и по-голѣми нужди, и неговитѣ парасвания ще бѣдатъ по-голѣми и не бѣде едно напразно изхавяване на трудъ, една демагогия да говоримъ на населението и то да ни върва, за да ни избира и да ни праща тукъ, че бюджетътъ на страната може да се намали и трѣбва да се намали дори до 100 милиона. Да, можете да го намалите: отсѣчете народното просвѣщение, отсѣчете Министерството на търговията и земледѣлието, прѣмахнете войската, прѣмахнете стражата и ще останете съ десетина милиона лева, ...

А. Краевъ: Ще трѣбва да се суспендира тогава и наказателниятъ законъ.

Г. Данаиловъ: ... защото, недѣйте забравя, че просвѣщението достига една цифра, наистина, каквато я нѣма въ другитѣ държави на Балканския полуостровъ — ние ги надминаваме по силата на своето развитие, и — както и другъ пътъ съмъ го казвалъ — пакъ 30% отъ българскитѣ дѣца не могатъ да отидатъ въ училище! Ако всичкитѣ трѣбваше да отидатъ въ училище, тогава бюджетътъ трѣбва да израсте на 32 милиона лева. Ако трѣбва да направите добри помѣщения за тия ученици, то вие ще разберете, че трѣбватъ още разности, най-малко за ампонети, които трѣбва да направите за погасяване сумата, нужна за направата на тѣзи здапия, и ще имате единъ бюджетъ отъ 35 милиона лева — и това е нормалното, което въ настоящия моментъ се иска отъ народното прѣдставителство само за просвѣтата. Задачата въ случая е: по единъ правенъ пътъ, по единъ скромненъ и безшуменъ начинъ да се върви къмъ постигане на цѣльта и въ това отношение азъ съмъ убѣденъ, че и въ момента, когато въ 1917 г. г. Гешовъ бѣде финансовъ министъръ, съ сѣщата политика ще върви, защото въ случая ние не можеме да не порицаваме онова тронно слово, което всѣка година въ миналото управление повтаряше: страната се намира въ благодатно економическо положение, финансите на страната сж цвѣтуци. Всѣка година това се повтаряше въ тронното слово и се изнасяше прѣдъ лицето на короната, изнасяше се по външния свѣтъ въ телеграми, и когато дойдоха демократитѣ да поематъ управлението при 250 милиона лева заемъ, нито за желѣзници имаше пари, нито за военнитѣ нужди, за които бѣха направени порѣзки, имаше пари, нито за обикновенитѣ нужди на държавата останаха пари. Всички онѣзи излизилци, всичкото онова благодатно положение изчезва като химера. Ето защо азъ намирамъ, че въ случая единъ такова тронно слово, което изказва само благопожелание за туй, че народното прѣдставителство, заедно съ правителството, ще се погрижи, за да може да тури единъ редъ въ финансите, това е, което въ случая може да намѣри мѣсто. А ние имаме една задача, ние добръ чувствуваме тая задача — увеличението на косвенитѣ данъци и увеличението цѣната на продуктитѣ, това, което тежи на българското гражданство повече, отколкото неговитѣ данѣкъ — елирането на това зло трѣбва да съставлява цѣльта и задачата на нашето бѣдѣше финансово управление. И доколкото азъ можахъ да разбера идентѣ на днешния г. министъръ на финансите, смѣтамъ, че къмъ това именно той ще се стреми. Прѣжитѣ данѣци вземете — азъ знамъ, че тукъ нѣма да бѣда популяренъ и изведнажъ ще се нахвърлятъ върху мене — 20 милиона събираме отъ земледѣлието и казватъ „ужасъ“. Ами, г. г. народни прѣдставители, тѣзи 20 милиона ги нареди г. Иванъ Ев-

статиев Гешовъ въ 1894 и 1895 г., когато единъ декаръ земя струваше 20, 15, 10, и дори 5 л., и тогава този декаръ земя плащаше 40 ст. и бѣше тежко. Ами днесъ, когато единъ декаръ земя струва 200—360—400 л., и плаща 40 ст. данѣкъ на този декаръ, казвате пакъ, че е тежко. А днесъ, когато месото се е покачило два пѣти 100% върху своята цѣна, вие казвате, че това е нищо. Не, вие ще направите реформи въ смисѣлъ: систематично и безспоразумно увеличаване на прѣжитѣ данѣци и намаляване на косвените данѣци. Дайте на бѣдното население възможност да живѣе въ тая страна и обложете този, който днесъ е богатиятъ, защото поскъпването на земята — азъ ще се върна тамъ — не е признакъ на бѣдностъ и не е признакъ на назадничавостъ, а напротивъ, единъ признакъ на економически напредѣкъ, има злато, има капиталъ въ тая страна, има, слѣдователно, възможност да се прѣтѣе то въ тѣй наречената земя рента, която повдига цѣнитѣ на тая земя.

В. Георгиевъ: Много се мамите.

Р. Яневъ: Не може да се увеличава данѣкътъ на земята, когато се покачва пейната цѣна, а приходѣтъ ѝ не се покачва.

Прѣдседателствуващъ Н. Гимиджийски: Моля, г. Яневъ.

Г. Данаиловъ: Азъ съмъ убѣденъ, че вие тогава ще бждете финансистъ на земеделската партия, която ще управлява съ вашитѣ идеи.

И толкова, г. г. народни прѣдставители, по финансовата политика.

За прогресивно-подоходния данѣкъ азъ ще имамъ да си кажа думата и въобще за всички други реформи, когато тѣ ще се изложатъ тукъ на нашето разглеждане. Азъ ще отговоря тогава и на г. Стамболийски, защото отъ миналата година му дължа; също ще отговоря на всички други, които сж говорили по този въпросъ, но сега не мога да се спирамъ на него и затуй и г. Радгелъ Яневъ ще бжде търпѣливъ.

Повдигна се въпросъ и за економическото благосъстояние. Добри стари г. Даневъ, че го повдигна; той и миналата година го повдигна и, за съжаление, го разрѣши съ формулата, че трѣбва да се дава възможностъ, што да расте производителната сила въ населението и по такъвъ начинъ да се посрѣдватъ държавнитѣ пужди. По то е една обща фраза. Така азъ не бихъ говорилъ за економическото състояние на страната; азъ бихъ го разрѣшилъ съ по-други думи. При условията, при които ние живѣемъ, при условията на днешнитѣ наши економически отношения, нашата страна показва единъ явель, единъ систематиченъ напредѣкъ въ стопанско отношение. Бѣлѣжката, която туко-що направихъ за всеобщото покачване цѣнитѣ на земята, е най-големото доказателство за това. Когато говоримъ по бюджета на Министерството на търговията и земледѣлнето, азъ ще се сира върху този въпросъ по-надълго. Но не е само тамъ признакътъ.

Забравихъ да отбѣлжа на г. Иванъ Евстатиевъ Гешовъ, че числото на чиновницитѣ не е въ този размѣръ, въ който той го цитира миналия пѣтъ. Една бѣлѣжка искамъ да направя, за да не се връщамъ послѣ. Азъ имамъ да вземамъ мои цифри, а цифритѣ на единъ другъ авторъ, които сж подписани съ псевдонима „Б.“, въ списанието на Българското економическо дружество. Той разграничава чиновницитѣ и ги изкарва 20,513, а числото на служащитѣ, съгласно закона за чиновницитѣ, които получаватъ до 120 л., е 19,114, или всичко 39,627, слѣдователно, чиновницитѣ по бюджета — въ широката смисѣлъ

на думата тукъ влизатъ и общински, и окръжни чиновници — сж около 20 хиляди души и, ако отъ тѣзи чиновници извадите — което споредъ мене е право — служащитѣ и чиновницитѣ по Дирекцията на желѣзницитѣ и Дирекцията на пошитѣ и телеграфитѣ, защото тѣ сж, по финансовата терминология, особено държавно стопанство, тѣ сж частни прѣдприятия на държавата, и тѣхнитѣ работници не сж въ широката смисѣлъ на думата чиновници...

В. Георгиевъ: Но се плащатъ отъ държавата.

Г. Данаиловъ: ... тогава ще имаме само 17 хиляди души чиновници, и като извадимъ отъ тѣхъ 7,800 души учители, които не сж чиновници *per excellence*, вие ще видите, че тази цифра се намалява. Но азъ съмъ убѣденъ, че когато дойде епохата 1917 г., възможно е да имаме дѣйствително 42 хиляди души.

И. Гешовъ: Азъ не обичамъ да прѣжсвамъ, но когато пѣткой ми каже, че злѣ цитирамъ цифритѣ, моя длъжностъ е да кажа, че тамъ стои тая цифра, само че азъ не казахъ чиновници, а казахъ служащи и пѣткон работници дори.

Г. Данаиловъ: Съ работницитѣ ставатъ дори много повече, защото има случайни работници, които на всѣки случай не сж чиновници.

И. Гешовъ: Азъ не казахъ, че само чиновницитѣ съставляватъ тази цифра, а казахъ, че всички, които се плащатъ отъ държавата, я съставляватъ.

Г. Данаиловъ: Така што, г. г. народни прѣдставители, ако говоримъ за економическия рѣстъ на страната, освѣнъ това, което ние срѣщаме въ развитието на нашето земледѣлие, също така може да ни послужи като голѣмо доказателство и туй, което ние срѣщаме въ нашата индустрия. Капитализмътъ въ България прави своитѣ стѣпки — тамъ азъ не мога да се съглася съ уважаемия г. министъръ на търговията и земледѣлнето. Вземете, напр., брашнената индустрия, която въ 1893 и 1894 г., когато г. Гешовъ управлявалъ, е изнесла само четири и половина милиона килограма брашно, днесъ изнася повече отъ 26 милиона килограма брашно. Това е единъ прогресъ, който се дължи не на чуждия капиталъ, а на акумулиране на българския капиталъ. Вземете всички текстилни индустрии, тамъ имамъ да срѣщнете нито стотинка чуждъ капиталъ, а капитала на българския индустриалецъ, на българскитѣ кредитни учрѣждения. Вземете и други области отъ многото наши индустриални производства, вие ще срѣщнете една особена, самоситна черта за България, която е залогътъ за пейното стопанско бждѣние, и тя е тази, че този капиталъ е националенъ, че той тукъ се е акумулиралъ и тукъ при даденитѣ условия той намира възможностъ да расте, да се развива и да прогресира. Въ цифри имамъ да ви увеличамъ, защото ще ви уморя. Ито само пѣколко данни на износъ въ килограми: азъ избѣгвамъ стойността, защото тамъ може да има грѣшки. Напр., памци прѣзъ 1894 г. сж изнесени 267 хиляди килограма, прѣзъ 1895 г. — 210 хиляди килограма, а прѣзъ 1907—1908 и 1909 г. — повече отъ 400 хиляди килограма — тѣй или инѣкъ едно удвояване на износа. И всички други цифри, които бихъ привелъ тукъ, еднакво говорятъ за сериозенъ рѣстъ на българския капитализмъ, и това е, което дава едно ново очертание на економическия развой на страната ни. Още единъ цитатъ: Уважаемиятъ г. Д-ръ Мутафовъ въ „списанието на Българското книжовно дружество“, въ току-що издѣлзлата книжка казва: „Статистиката за послѣдната 1909 г. набѣлѣзва извѣстно увеличение въ износа на розовото масло (5.3 милиона лева), брашното (6.7 ми-

лиона лева), изработени кожии (772.280 л.), вълнени платове (3.6 милиона лева), папикули (3.8 милиона лева) и т. н. Това е израснало въ тая цифра от пула и трябва да се наддвигаме, че то ще върви и по-нататък, заедно с развитието. Но туй, което, според мене, може да служи за една голъма база, когато трябва да се произнесемъ, за да охарактеризираме економическото развитие на страната, то е безспорно консумацията на нѣкои продукти от първа необходимостъ: тѣ говорятъ за повдигането на едно народно благосъстояние, което не може да бъде резултатъ отъ друго, освѣнъ отъ вътрѣшно засилване, отъ вътрѣшнѣ економически рѣшетъ. Така, текстилнитѣ вѣщества, внесени въ България изобщо прѣвъ 1882 г., възлизатъ на 3 милиона килограма — азъ вземамъ килограми — въ 1908 г., последната, на 12 милиона килограма. Значи, прѣвъ периода на нашето политическо развитие, вносътъ е близо четирипоси. После Еуропѣйскѣмъ о вносѣтъ прѣвъ 1882 г. около 145 хиляди килограма; прѣвъ последната година е вносено 1 милионъ и 5—6 стотини килограма. Така също прежда, други нѣкои работи биха могли въ случая да ни освѣтлятъ сѣ въ сѣщото направление. Азъ вземамъ, напр., стъклото за прозорци. Прѣвъ 1907, 1908, 1909 г. е внасяно близо 2 милиона килограма ежегодно, и вие виждате, съществено, 7—8 пъти увеличено това количество. Метални и металнически изделия, които така също сж еднакво доказателство за културата въ страната сж вносени: прѣвъ 80-ти години, туй, което е като вносъ, сѣ е надало на глава отъ населението — така измѣрватъ економиститѣ — 2.5 кгр. метали; въ 1896 г. — 3.6 кгр.; прѣвъ 1895 г. — 6.7 кгр. Когато желѣзницитѣ се строеха много, и когато, изобщо, благосъстоянието бѣше направило единъ скокъ — спомнете си 1896 г. — тогава достига до 8.5 кгр. После, поради кризата, която прѣмина страната, падна на 3.5 кгр.; въ 1900-та г. Слѣдъ туй, последното десетилѣтие, къмъ 1905 г. достига до 6.1 кгр., а прѣвъ 1908 г. — до 12.3. Това е едно доказателство все таки, че економическата култура на страната расте. Бихъ могълъ сега да ви приведа цифри и за консумацията на захарта и кафето, но и туй не ще направи, за да не ви изгубвамъ времето.

Ще кажа други един цифри, за да свърша сѣ този въпросъ, а именно, естествено сѣ, че економическото развитие на капитализма въ нѣкои заедно сѣ машинитѣ. И сѣ едно, да-ли тѣ сѣ употребяватъ въ прѣработващата индустрия или въ земледѣлието, могатъ, сѣ течение на економическото развитие, като върви сѣ повече и повече, да доказватъ, че една и сѣща тенденция на увеличаване на економическото благосъстояние. Въ такъвъ случай, ето какво говорятъ цифритѣ, за да бѣда краткъ. Въ 1880 г. вносътъ на машини въ България сѣ пада на глава отъ населението, 0.04 кгр., а то г. — каже 4 гр., прѣвъ 1890 г. — 230 гр.; прѣвъ 1895 г. — 650 гр.; прѣвъ 1905 г. — 1 кгр. 400 гр.; прѣвъ 1908 г. — 2 кгр. 100 гр. Азъ мисля, че това е най-голъмо доказателство въ случая, когато трябва да говоримъ за економическото състояние на страната. Но, г. г. народни прѣдставители, азъ не ще бѣда въ това отношение краенъ, както споменахъ, това сѣ правѣше, напр., въ тропинитѣ слова на бившегѣ правителство — да сѣ говори за благосъстояние на страната и да сѣ отдава то непрѣмънно като резултатъ отъ дѣйността на демократическото правителство. Азъ разбирамъ добръ, какво може да направи едно правителство въ економическото развитие на една

страна. Неговата роль е важна, но тя е ограничена. Искѣ сѣ по-напредъ зародишъ въ самата страна, въ нейното население, въ нейнитѣ природни богатства, та после сѣ иска една благоразумна воля и единъ благоразумни похвати и система отъ такива похвати отъ страна на правителството. Онѣзи мѣроприятии, които сѣ взеха миналата година и онѣзи, които ни г. г. министритѣ обѣщаватъ да прѣдложатъ тукъ, на нашето разглеждане, и които ние, може би, ще прокарѣме, ще дойдатъ до известна степенъ да засилѣтъ, да осигурѣтъ економическото развитие. Но, казвамъ, туй, което демократитѣ правѣтъ, ще сѣ отрази не слѣдъ една година, а слѣдъ 10-на години. Такъвъ е ходътъ на економическото развитие, заради това и въ това отношение не мога, освѣнъ да бѣда ограниченъ.

Остава да сѣ спира на моитѣ мисли и върху външната политика. Казахъ, че азъ никои пътъ не съмъ сѣ смѣталъ специалистъ, нито компетентенъ по-голъ въ тая областъ, но, естествено сѣ, всинца сме сѣ запознали за политика и носимъ отговорностъ по управлението на страната; не можемъ да не сѣ помѣчимъ да разбереме и онѣзи похвати, които сж прѣдметъ на външната политика. Външната политика на България може да сѣ разграничи на два дѣла: единъ, който засѣга економическитѣ и търговскитѣ отношения, и другъ, който засѣга политическитѣ отношения. Економическата политика на нашето демократическо правителство, т. е. по отношение на чуждитѣ страни, въ свързка сѣ нашитѣ търговски сношения; още не можемъ да я видимъ, затуй, защото вие знаете добръ, че ние сѣ намираме въ единъ периодъ, когато не сѣ дава тласкъ на тая економическа политика, по когато дѣйствуватъ единъ търговски договори, прнети отъ едно мѣстало управление, договори, които ние не можемъ, освѣнъ да ги продължаваме докопѣва, докогато тѣ изтекѣтъ. Но едно само азъ бихъ забѣлявалъ и при удобенъ случай ще поговоря върху него. То сѣ онуй положение, въ което ние сѣ намираме по отношение на Австрия. Тая велика държава не е заключила търговски договори съ балканскитѣ народи, не простѣта причина, че тя има вътрѣ въ своята страна една економическа неуредина, неразбория. Австрия иска да бѣде индустриална страна по право; тя сѣ мѣчи да внася продуктитѣ на своята индустрия въ балканскитѣ държави, и това сѣ право, по отъ друга страна, по силата на бѣзѣи нация, която тамъ има надмощиѣ — единитѣ земледѣлци — иска да бѣде земледѣлска страна; тя иска да не пропуки нѣкъ земледѣлскитѣ продукти по онѣзи нѣрбуди, на които праща своитѣ индустриални продукти. Сѣ това тя е достигнала до апогея на единъ економически абсурдъ, който ще сѣ отрази най-голъ само върху интереситѣ на самата нея. Виждамъ, че туй положение, което тя държа къмъ Сърбия, даже и сега, при новия договоръ, което държа при договора съ Румѣния, никакъ не могатъ да внесатъ една ясностъ въ економическата политика на тая страна. Азъ не критикувамъ, азъ не мога да осжда, какъ разбиратъ интереситѣ си другитѣ това не сѣ нашата роля, нито ни подобава въ този случай. И ние, българитѣ, имаме известни търговски сношения съ Австрия, имаме економически интересъ съ нея; тя ни държи твърдѣ злѣ въ това отношение. Продължаването договора на почвата на най-облагодетелствувана нация не е благоприятно за България, затуй, защото — азъ съмъ работилъ въ тарифата: когато сѣ правѣше тарифата на България, турѣна тамъ известни положения, за да можемъ да се боримъ съ Австрия. Ние съ Австрия не можемъ да се боримъ, защото тя изключѣ всѣка борба съ насъ — договоръ не е сключенъ, нашия добитѣкъ не пуска, а нашата тарифа стои въ такова положение. Ето защо азъ правя тая бѣлъжка сѣ особенъ позивъ къмъ г. министра на финанситѣ и г. министра на външнитѣ работи: или ще трябва да пристѣпимъ

към окончателен договор с Австро-Унгария, или ако тя това не желае, тогава на насъ подлежи да направим едно предложение на тарифата. Защото не държите забравя, че ние днес плащаме, напр., на мобилитъ 300%, ние плащаме на обущата една немобилна цифра, ние плащаме на всички отъзи артикули, които идатъ отъ Австрия, едно голѣмо мито, което не се съмнявамъ, че ако Австрия сключеше договоръ съ насъ, щѣше да се понижатъ по силата на отстъпките, които трѣбва да ѝ се дадатъ. Дългъ е споредъ нашето разбиране, на финансовия министъръ да поправи тарифата безъ договоръ, ако се разбере, че Австрия има намѣрение да сключи договоръ съ насъ до 1917 г. Тогава ржѣтъ на финансовия министъръ не бждатъ развързани, той ще може да поправи тарифата и по такъвъ начинъ да даде възможностъ, щото дѣйствително немобилно поскъпяването живото въ страната да получи едно удешевяване, тъй да се каже, да се върнемъ малко назадъ въ цѣнитъ на покупките. Мобилитъ, обущитъ и отъзи прѣдмети отъ гърва необходимостъ, които идатъ отъ Австрия, като порцеланитъ, захарта и други такива, сѫ извънредно високо обложени и се продаватъ високо, безъ да има за това — разбирамъ днесъ, при положението, въ което се намираме съ Австрия — много важно, сериозно економическо основание. Ще ли разбере въпросъ така г. министърътъ на финанситъ, то е негова работа, не ще съмняване, по това е мосто мѣстѣ, което азъ бѣхъ длъженъ да изкаже прѣдъ народното прѣдставителство.

Другата страна на външната политика, естествено, сѫ нашитѣ политически отношения къмъ чуждитѣ страни. Има човѣкъ, има министъръ въ България, който да не разбира, какво можемъ да прѣдставяваме ние като една държава. Вжтрѣ въ своитѣ граници, ние можемъ да бждемъ много горди съ нашата култура, съ нашата духовна мощъ, ние можемъ много да се гордѣмъ, но по отношение на външнитѣ сили, ние едно трѣбва да знаемъ, едно което навѣрно всички чувствуваме. Ние трѣбва да пазимъ онова съотношение, онзи престижъ, който въ случаи ни се налага като на една по-малка, като на една отъ най-слабитѣ държави. Но тукъ не е въпросътъ, ще кажете всички, за чуждитѣ държави изобщо. Ние съ Русия веѣки нѣтъ сме добри. Историческитѣ връзки въ случая даватъ веѣки нѣтъ най-силна национална въ нашитѣ политически отношения. Ние и къмъ Австрия умѣемъ да пазимъ престижъ и почитание, които ти трѣбва да има отъ насъ. Но, казвамъ, има друга една сила, която е така ежко балканска държава и съ която, както казаха отъ трибуната, съ веѣкове сме свързани; това е Турция. И, вѣрнѣ на плана на своитѣ рѣчи, азъ не мога да не се обрна къмъ бждящия министъръ на външнитѣ работи г. Теодоръ Теодоровъ, който въ 1920 г., слѣдъ като е водилъ 5 години наредъ миролюбива политика съ Турция, се намира, по веѣки вѣроятностъ, по силата на развитието на събитията, при единъ по-жестокъ моментъ, когато тукъ, въ България, се е събрало едно огромно количество бѣжанци отъ Македония, но бѣжанци не такива горди, каквито сѫ днесъ, а бѣжанци, които сѫ изгубили своята економическа самостоятелностъ, които сѫ изгнани изъ своитѣ огнища; бѣжанци, на които земята е отнета и които сѫ изхвърлени вънъ на улицата, безъ да могатъ да намѣрятъ срѣдства за съществуване въ своята страна. Защото не държите забравя, г-ди, че отъ нѣкое врѣме пасамъ единъ голѣмъ въ Солунъ развива една особена популяционистическа политика на отоманското правителство — да изгонва българското селско население отъ земята на прадѣдитъ му и да настанява тамъ мохамедани-мухаджирѣ. Тази политика, при миролюбивитѣ отношения на г. Теодорова, ще доведе до много печаленъ резултатъ; и ако днесъ ние имаме нѣколко стотици бѣжанци, тогава ще имаме хиляди, може би, десетки

или стотини хиляди, хора въ економическа немощъ, изгонени, благодарение на такава неправилна политика. Защото нашитѣ бащи и тѣзи, които сѫ по-стари отъ насъ, добри помнятъ онази епоха, когато Турция за пръвъ нѣтъ захвана една особена популяционистическа политика и когато чрѣзъ черкеситѣ дойде да разсебати мирното население въ България. Сега Турция докарва свои прѣселеници отъ Босна и Херцеговина. Може тия хора да сѫ по-културни, макаръ и мохамедани, но Турция може утрѣ да докара изъ нѣкои краища на Азия прѣселеници, за които да не бжде обидно да сѫ далечъ отъ културата. Тѣ могатъ да разгонятъ всичкото мирно население и оная компактна маса хора, които днесъ сѫ отомани, но отоманитѣ отъ българска народностъ при наличността на българска култура, може да бждатъ съвършено изгонени отъ тамъ. Тогава азъ ще имамъ право, мисля, да попитамъ г. Теодора Теодоровъ, съотвѣтствува ли тая миролюбива политика на задачитъ на България, съотвѣтствува ли, на онова историческо развитие, прѣзъ което е минала Турция или което прѣживява тя въ днешния моментъ?

Г. г. народни прѣдставители! Азъ никой нѣтъ не съмъ бивалъ новинарь; напротивъ, въ своитѣ кръгове, като економистъ и писателъ, азъ съмъ познатъ като интернационалистъ, тъй че, у мене не можете намѣри нито малка доза отъ увличане. Но въпросътъ за Турция е исторически и може да се третира само съ огледъ на отъзи закони, които сѫ дѣйствували въ историтѣ, за да докаратъ днешното положение.

Прѣди 30 и нѣколко години, ние бѣхме частъ отъ тази държава, а прѣди 130 и нѣколко години още много други хора и народи на Балканския-полуостровъ бѣха частъ отъ сѣщата тази държава. Спомнете си историтѣ на нашата съседна империя, Турция. Въ она моментъ, когато за пръвъ нѣтъ турското орѣжие се яви на Балканския-полуостровъ и когато Турция замѣсти изгиващата тогава въ социално-економическо отношение Византия и разнадиалитѣ се въ политически вражди балкански славянски народи. Израстването на великата Турека империя се дължи не на нѣкаква случайностъ. Поне по изслѣдванията на знаменития унгарски историкъ и голѣмъ туркофилъ Вамберн, може да се заключи, че ако Турция едно врѣме достигна такова голѣмо надмощие не само на Балканския-полуостровъ, но и такова застрапаване на цѣла Европа, то се дължи, прѣди всичко, на оная организация, прѣдимо военна, но не по-малко и административно-политическа, която Турция имаше по онуй врѣме. Вамберн споменува тъй нареченитѣ тефтери на Турция. Още отъ първо врѣме, когато уреждаха своята държава, турцитѣ се загрижиха за своитѣ подданици, въ тѣзи тефтери се означаваша всичкитѣ данъци, които имаше да се плащатъ; тамъ се отбѣлѣзваха всички повинности, които можеше да тожатъ на населението. Не само туй, както добри забѣлѣва сѣщиятъ този историкъ, по онуй врѣме, когато Европа бѣше потънала въ мрака на схоластизма и всички нейни хора — и прѣдставители на мисълта, и държавници — не можеха да се отдѣлятъ отъ него, въ Турция интересътъ къмъ науката бѣше голѣмъ. Султанъ Сюлейманъ и султанъ Селимъ II бѣха въ сѣщото врѣме и литератори и историци.

А. Краевъ: И обкржени съ най-мѣдри хора.

Г. Данаиловъ: При туй положение, естествено, Турция се подига надъ всички останали държави, и по своята организация и по културата на своитѣ първи хора. Но какво става отъ тогава пасамъ? Азъ не бжда кратъкъ. Докато Европа захвана да расте въ економическо и културно отношение, докато нови организации се явиха една подиръ друга — разбрамъ обществени, социални организации — да под-

държатъ живота на европейскитѣ общества, въ Турция е обратното: старитѣ форми изчезнаха, нови форми не се появиаха, развалата въ държавния ѝ животъ излизаше начело; Турция оставаше само военна сила, за нещастие, за да може тази военна сила да се употребява често и най-вече срѣщу държавния глава на тая страна. За да не бѣда далечъ, да не ви отвлечамъ, нейната история отъ XVIII и XIX в. най-добрѣ доказва — и това, ми се струва, доказахъ още въ 1907 г. съ достатъчно данни прѣдъ Българското книжовно дружество, а така сѣщо и тсвѣлто съ реферата си прѣдъ Славянския конгресъ — че докато Турция отпаднаше въ социално и економическо отношение, българинътъ нараства въ едното и другото, и естествено е, по силата на социалнитѣ закони, българинътъ да се засили и да заемъ мѣстото на своя господаръ, защото по-силната култура изтласква всѣки пътъ по-слабата. И това не е само по отношение на насъ българитѣ. Нѣколко цифри азъ ще ви приведа, за да ви покажа, какъ прѣзъ цѣлитѣ XVII, XVIII и XIX столѣтия историята на Турция се е развивала по опредѣлени закони. Въ 1711 г. — забѣлжете добрѣ — Турция е имала едно пространство въ Европа отъ 15.592 кв. мили, а това ще каже, че тя е била най-големата държава въ Европа тогава. Въ 1718 г. територията ѝ се намали на 13.876 кв. мили; поради договора, който имала съ Австрия и Русия въ Бѣлградъ, слѣзъ до 13.341 кв. мили. Въ 1774 г., тя стана 11.286 кв. мили. Въ 1791 г. договора въ Ясѣ намалѣ на 10.866 кв. мили, въ 1812 г. е 10.037; въ 1826 г. на 10.006. При комбинацията, която образуваша тритѣ държави: Англия, Франция и Русия, срѣщу Турция за освобождаването на Гърция, слѣдъ 1832 г. пространството на Турция се намали на 9.234 кв. мили. По-нататъкъ, слѣдъ войнитѣ, които захвана да води Русия и Турция за създаването на княжество Румѣния, пространството ѝ се намали още съ 2.986 кв. мили. Тѣй че на Турция остана само 6.508 кв. мили. По-късно, когато настана оня моментъ, за който говори вчера г. Краевъ, цариградската конференция, Турската империя се намаляваше по такъвъ начинъ, щото на Черна-гора се даваше 980 кв. мили, а на България 3.193 кв. мили, т. е. съ 102 кв. мили повече, отколкото Санстефанския договоръ даде на България. И по-послѣ, когато се яви берлинскиятъ трактатъ, положението на Турция бѣше таково, че тя остана само съ нѣколко хиляди квадратни мили въ Европа, т. е. намалѣ седемъ пѣти онова пространство, което е имала по-прѣди. Е добрѣ, азъ казахъ, че въ тайнитѣ на външната политика не съмъ могълъ да вникна, но за мене има, вънъ отъ тайнитѣ на външната политика на нашата държава или на европейскитѣ държави, единъ исторически законъ и азъ съмъ убѣденъ, че този исторически законъ нѣма да спре своето дѣйствие додѣто Турция се заличи отъ Балканския-полуостровъ. Отъ нашегo правителство се изисква само добрѣ да схване този исторически законъ и да дѣйствува съгласно неговия разумъ.

А. Краевъ: Вѣрно.

Г. Данаиловъ: Азъ не съмъ отъ тѣзи, които искатъ дръкване на оръжие, по-другадъ азъ виждамъ спасението на положението. Едно нѣщо се уяснява съ повече и повече прѣдъ цѣла Европа: днесъ положението на народноститѣ е много по-лошо, отколкото въ врѣмето на стария режимъ, защото тогава можеше по другъ начинъ да се въздѣйствува на централното управление, тогава угнетенитѣ народи можеха да прибѣгнатъ до оръжие и революция, а сега и това не могатъ да сторятъ. И когато тѣзи, които не даватъ възможностъ на отдѣлнитѣ народи да заживѣятъ единъ самостоятеленъ животъ, да имъ дадатъ всички онѣзи правдини, които гарантира едно конституционно управление, мислятъ, че създаватъ

конституция въ Турция и спасяватъ Турция, азъ мисля, че тѣ най-много се лъжатъ. Какво прѣдставлява „Младотурска“ Турция, какви гаранции донесе тя за човѣшки правдини на свойтѣ подданици? Какво направи — за економическия напредѣкъ на отоманитѣ? А какъ бѣха отначало всички увлѣчени! Ние всички се надѣвахмо, че тамъ ще се покажатъ стѣпки на прогресъ, на конституционно управление, тѣй както го разбираме. Но какво излизе, кждѣ сж правдинитѣ, който конституцията дава на мѣстното управление? Само единъ примѣръ. Ние имаме не повече отъ около 400.000 души турско население и то има 8—9 души народни прѣдставители тукъ. Всички смѣтатъ, че има повече отъ единъ милионъ българи въ Македония въ компактна маса, но колко народни прѣдставители тѣ иматъ въ турския парламентъ? Това сж факти, които даватъ основание да се мисли, че оня исторически законъ — некадърността на турчина да приеме формата на прогресивната европейска култура — остава въ сила и днесъ — при младотурцитѣ — неизмѣнимъ, като прѣдвѣщава окончателно изгонване на по-слабата, по-непрогресивната — турска култура! Едно обогателство има за мене много ясно: не бива ние българитѣ въ случая да си мислимъ, какво въпросътъ за развитието на Турция е въпросъ само български. Въпросътъ за развитието или отпадька на турската империя, споредъ мене, е въпросъ повече европейски, отколкото български — и всѣки пътъ е било така; въпросътъ, отъ тамъ ще добие своето разрѣшение, и не е нашата войска, която ще разрѣши проблема на Турция. Проблемътъ на Турция е захваналъ да се развива исторически и исторически ще се свърши. Нѣмамъ врѣме да се спра и тукъ подробно, но и туй, което ще мога да кажа е доста ясно. Вие можете да говорите каквото щете, но усиляването на младотурския режимъ е невъзможно. Ако би било възможно организирането на нови държавнически начала на 37-милионна Турция, то ще бѣде най-напрѣдъ едно страшилище за други велики сили, които нѣма да го допуснатъ. Нѣкои симптоми въ туй отношение, ми се струва, сж много ясни, за да нѣма пужда да ги показвамъ тукъ. И не е чудно, ако ние се намѣримъ прѣдъ една нова ревелска срѣща! Прочее, както щете говорете по дадения въпросъ. Азъ не разрѣшавамъ външната политика на България, но азъ изказвамъ нѣкои мисли, които ми се навѣха по поводъ изказанитѣ мисли на г. Теодорова. Като е тѣй, питамъ азъ, какво прѣстои ние, българитѣ, да правимъ въ случая.

Г-да! Отъ много врѣме насамъ, отъ управлението на покойния Стамболовъ и отъ управлението на покойния Стоиловъ и прѣзъ всички режими до днесъ, ние българитѣ имаме една грѣшка въ туй отношение, докато въ нашитѣ съседни страни, въ Сърбия и въ Румѣния, въпросътъ на външната имъ политика стана народенъ въпросъ и до днесъ остава да бѣде народенъ въпросъ, ние въ България не можахме да направимъ отъ този въпросъ истински народенъ въпросъ, за да може само тогава да се разбере, какво е истинското желание на народа. Нашата външна политика въ туй отношение си е останала такава, каквато е била въ самото начало — една вътрѣшна, кабинетна външна политика. Тя е тайна и днесъ на правителството и короната. Ако този въпросъ, обаче, бѣше израсналъ до положението на народенъ въпросъ, тогава прѣдъ насъ имаше други задачи да разрѣшаваме. Какво ни прѣдстои тогава да вършимъ? Не съ дръкване на оръжия, не съ заплашване за волене на война, а съ едно бавно, прѣзъ дълъгъ периодъ отъ врѣме, по систематическо развитие на българската култура тукъ и навредъ, дѣто има българи, съ едно бавно, по систематическо закрѣпване економическото положение на българина тукъ въ свободното отечество, така щото границитѣ на на-

щата страна да станатъ тѣсни за нашия народъ, за неговото количество и качествено развитие — тогава само ние можемъ да се надѣемъ за едно правилно разрѣшеніе на този въпросъ, защото тогава и нашата армия ще бѣде по-силна и нашето значеніе по-големо!

Азъ ще свърша, г-да. Може би ви отегчихъ; моля извиненіето на почитаемото Народно събрание. Отъ дебатитѣ, които се развиха тукъ, и отъ съдържа- нието на тронното слово и неговия отговоръ, за мене е ясно, че днесъ имаме едно истинско демократи- ческо управление: управление съ скрупули, управ- ление съ зачитане до светостъ правата на българ- скитѣ граждани и тѣхното гражданско достойнство, безъ каквото и да било лицепріятие съ еднакво при- лагане на законитѣ къмъ всички свои и чужди пар- тизани, едно управление, което къмъ едно се стреми: да внесе въ тая страна разбиране — тъкмо противно- положно на онуй, въ което ни обвиняватъ — разби- ране на честностъ въ управлението, защото това е само, което може да отличи демокрацията отъ дру- гитѣ слове на политическитѣ течения. И ние като управление имаме още задачи да постигаме. Азъ искамъ да разбера, че въпросътъ за пропорционал- ната избирателна система у насъ, въ Народното съ- брание, че въпросътъ за велико Народно събрание сж още отворени, както и въпросътъ за положението на управницитѣ отъ бившия режимъ всички тия въ- проси, както каза г. Даневъ, тежатъ още на насъ, ние да ги разрѣшимъ. И ние ще вървимъ по пкти къмъ правилното разрѣшеніе на тѣзи и всички други задачи, които управлението на страната може да ни постави, безъ да се плашимъ отъ критика, защото азъ разбирамъ, че демократическата партия всѣки пътъ — и въ опозиция, на властъ, и днесъ и утрѣ — ще излиза отъ едно начало: да работи съ народа, да работи само за народа, и всѣки пътъ като излиза отъ разбирането на неговитѣ най-свещени, най-на- сжщни духовни и материални интереси. (Бурни ржко- плѣскания отъ мнозинството)

А. Краевъ: Облѣгайки се винаги на народа.

Прѣдседателствующъ Н. Гимиджийски: Прѣди да продължимъ дебатитѣ, давамъ 10 минути отидихъ.

(Слѣдъ отидихъ)

Прѣдседателствующъ Н. Гимиджийски: (Звъни) Засѣданіето продължава. Има думата г. Коларовъ.

Н. Коларовъ: (Отъ трибуната) Г. г. народни прѣд- ставители! Намбрамъ се въ едно много трудно по- ложение, когато се явивамъ на тая трибуна да ви заемамъ врѣмето и да ви прося вниманието, отъ страхъ да не развали отличния ефектъ на хубавата рѣчь, която моя добъръ приятелъ г. професоръ Да- наиловъ току-що произнесе. Понеже и азъ, прѣди да го чуя, бѣхъ си начерталъ да говоря по сжщитѣ почти въпроси, сега съмъ принуденъ да направя из- вѣстни съкращения и извѣстни измѣнения на про- грамата, която бѣхъ си начерталъ; тѣй че ще моля, както казахъ, вашето извинение, ако има нѣкои при- повторения или нѣкоя непълнота, въ туй, което на- мѣрявамъ да кажа.

Впрочемъ, азъ си бѣхъ далъ дума, когато дойда на тази трибуна, да не ви занимавамъ въобще съ тѣзи въпроси, които вие вече отъ една седмица чу- вате тукъ. По въпроса за външната политика, по въпроса за вътрѣшната политика, въобще по полити- ката въ България, ми казваше единъ, толкозъ много се говори и българитѣ сж всички професори по поли- тиката, та смѣтамъ, че е излишно да отивамъ и азъ да ви говоря съ нови освѣтления по този въпросъ,

тѣй като считамъ, че не мога да кажа нищо ново и по-добро отъ туй, което се говори прѣди мене и въобще откато сж започнали дебатитѣ по отговора на тронното слово. Този сжщиятъ приятелъ — той е единъ чужденецъ — ми казваше много духовито: „Когато застанете, казва, въ Италия и хвърлите единъ погледъ на различнитѣ народи, които се на- мпратъ около морето, въобще отъ Срѣдиземно-море до Черно-море, ще намѣрите една много оригинална особеностъ. На дѣсно отъ Италия, въ Италия, Ис- пания, Португалия, ще видите, че народитѣ се за- нимаваатъ съ лотария, лотарията чудесно много я разиграваатъ тамъ и всѣки единъ гледа, кога ще му се падне голѣмиятъ лозъ. Насамъ, отъ лѣва страна, като започнете особено отъ Дунава, даже и Унгария, и като вървите постепенно къмъ България, Турция, Гърция и цѣла Азия, ще намѣрите, че хората се за- нимаваатъ само съ политика и четатъ „Paparago“. И наистина — чудно пѣщо — азъ вземахъ свѣдѣния, че абонатитѣ на иллюстрования политически вѣст- никъ „Paparago“, кждѣто се бистри високата поли- тика, сж много по-многобройни въ Гърция, отколкото въ Италия, и както въ Португалия очакватъ голѣмия лозъ да падне, както въ Испания да зематъ голѣма премия, тѣй ми се чини въ тия страни очакватъ съ голѣмо нетърпѣние пристигането на иллюстрования журналъ, за да видятъ, какъ о висшата политика, и сжщеврѣменно, може би, у насъ и навсѣмѣдъ, кж- дѣто повече или по-малко се занимаваатъ съ поли- тика, голѣмиятъ лозъ ще бѣде, кога ще дойде тѣх- ната партия на властъ. И днесъ-закднесъ — азъ и миналата година имахъ случай да го кажа, и сега пакъ подъ страхъ на повторение ще го кажа — дѣй- ствително за мнозина партизани или, по-скоро, пар- тизанствующи политиката е една лотария. Въ нашия парламентъ въобще, както казахъ, се говори доста за политика, за да не говоря и азъ по нея; но като българинъ и азъ, както виждате, започнахъ да правя политика. По едно нѣщо, което желая да подчертая, то е именно туй, че когато се започнатъ дебатитѣ по отговора на тронното слово, вие ще видите всѣко едно правителство, като една гиздава мома, която отива на балъ, наконтва се, явява се съ своето тронно слово, дава да го прочетатъ и смѣта, че всичко върви по модъ и масло въ страната, а цѣлъ, докато дойде работата да се поднесе отговорътъ на тронното слово вие виждате, че ставатъ цѣлъ редъ сражения, го- ворни се за мъртви тѣла, говори се за убити хора, за погробване. Какво излиза отъ всичко туй? Едно взаимно опотняване, едно взаимно оцапване. Би ка- залъ човѣкъ, че си играятъ дѣца, които обичатъ да си хвърлятъ калъ едни на други. И най-послѣ, когато се свърши туй, забѣлѣзва се, че едната и другата страни сж окаляни.

Г-да! XX в. е безспорно вѣкъ на демокрацията, XXI в. може да бѣде вѣкъ на републиката. Без- спорно е, че народитѣ отъ денъ на денъ увеличаватъ своята интелигентностъ и тѣхното участие въ управ- лението сѣ повече и повече се увеличава. Но не- дѣйте забравя, че въ управлението на народитѣ има извѣстни грѣшки, които, особено когато човѣкъ се наслаждава на една свобода, трѣбва да знае да се самоограничава отъ страхъ да не издребнѣе. Не съмъ азъ партизанинъ на монархическитѣ управления, но добръ е, когато се говори за една истинска демо- крация да си спомняме винаги, че комуто е дадено много, много ще му се иска. Заради туй единъ пар- ламентъ, споредъ мене трѣбва винаги да се държи на висотата на положението и да не издребнява, за да не се дава поводъ хората, които сж противъ пар- ламентарнитѣ управления, които мечтаятъ да ги видятъ слаби, компрометирани, да ги използватъ. Ето защо азъ бихъ желалъ, особено когато е въпросъ по тронното слово, да не се впускаме въ толкова много дребнавости. Споредъ мене, тронното слово и отговорътъ на тронното слово сж, може би, най-

сериозният разговор, който има между двата управляващи фактори въ страната — между короната и народа. Тук е мѣстото, където ние имаме да си кажемъ туй, което имаме сериозно у насъ, и да не влизаме въ дребнавости. Когато се говори отъ висотата на трибуната по отговора на тронното слово, споредъ мене, би трѣбвало да се зачекнатъ само кардиналнитѣ, само главнитѣ въпроси, по които има да се начертае политиката, по които има да се изкаже извѣстно пожелание, съ една рѣчь да се каже какво трѣбва да се прави, но да не се отправятъ всевъзможни дребнави закачки и дразги. Ето, споредъ мене, на кое би трѣбвало да се обърне особено внимание.

Излизайки, именно отъ туй съображение, азъ казвамъ, намирамъ се въ едно много трудно положение да дохождамъ да ви занимавамъ съ въпроси, които, може би, васъ не интересуватъ. Трѣбва да го призная — българитѣ сме делитанти, ние, българитѣ, сме повърхностни, ние не обичаме да влизаме въ същността на работитѣ и много повече думи, много повече трудъ ще употребимъ да дебатираме по отвѣчени въпроси, отколкото по ония въпроси, отъ които зависи насѣщниятъ ни хлѣбъ. Отъ туй именно съображение, като излизамъ, азъ ще си позволя тукъ, отъ тази трибуна, по поводъ на тронното слово да приказвамъ за ония забравени работи, за които всички мимоходомъ, съ общи фрази, хвърлятъ по нѣкоя дума, но никой не се спира да покаже, че и тѣ трѣбва да бъдатъ единъ въпросъ на разискване, и че и за тѣхъ трѣбва да се обмисли какво да се направи.

Г-да! Явява се пръвъ въпросъ, който може, споредъ мене, да бъде най-интересниятъ: дали партиятѣ трѣбва да бъдатъ съсловни или политически, каквито групировки има днесъ. Азъ съмъ за старосъществуващитѣ политически партии, защото намирамъ, че кастовото управление не може да бъде справедливо управление — всѣка една каста ще гледа да тегли чергата къмъ себе си и въ края на крайщата нѣма да имаме тази обща справедливостъ, тази висша правда, която трѣбва да се прѣдполага, че въ всѣка една добръ уредена държава трѣбва да съществува. Но, като казвамъ туй, азъ прибавямъ — и тамъ именно подчертавамъ моето съгласие съ господата, които поддържатъ съсловното управление — че всѣки народенъ прѣдставител, който се явява на това мѣсто, трѣбва да издига на разисквания, да изнася прѣдъ народното прѣдставителство, прѣдъ българския народъ болкитѣ, неджитѣ и желанията на своето съсловие, и когато всѣки единъ отъ насъ дойде тукъ авторитетно да каже своитѣ болки да защити туй, което го интересува, тогава вие сте, г-да, които ще рѣшавате какво трѣбва да се направи. Ето защо азъ по бихъ прѣдпочелъ, когато, напр., професорътъ по политическа икономия г. Данаиловъ говори, да не се занимава съ външната политика, за която той самичкъ каза, че я слѣди отъ вѣстникитѣ; много по-интересно би било, споредъ мене, ако говорѣше въ камарата по оиѣзи въпроси, по които той е най-компетентенъ тукъ, а може би и въ цѣла България, и много повече интересъ щѣше да има, отколкото ако се припояватъ работи, които и другъ може да каже. Много по-интересно щѣше да бъде зарадъ мене, ако г. г. земледѣлцитѣ бѣха повдигнали, помежду другото, въпроси и нѣща по българското земледѣлие, да биха пояснили неджитѣ на българското земледѣлие. Ще ви покажа нѣкои примѣри. Напослѣдъкъ бѣхъ въ Белгия; вдигна се единъ грамаденъ въпросъ. Една фирма, която най-добрь познава въпроса, пита ме: „Бе джанъмъ, каква е тая ваша работа, та отъ година на година, намѣсто да подобрявате, производството си — уль машинитѣ ви се увеличиха — намѣсто да ни изпращате пшеница, изпращате ни ржъ и примѣси? Защо не си прѣ-

чиствате житото?“ Българската кжклица и чуждитѣ въ житата сѣ единъ въпросъ, който, споредъ мене, е кардиналенъ. Азъ ходихъ въ Анверсъ, видѣхъ се може би съ 15 души и най-големиятъ въпросъ, който ми поставиха, бѣше: „Какъ ще оправите вашето жито да бъде по-чисто, да прилича на ромжнското? България е позната като по-плодородна страна, отколкото Ромжния, а имате такова дългопробно жито.“ Разправиха ми за една история какъ кжклицата се прѣнася отъ една мелница въ Анверсъ и обратно. Сжщото съмъ слушалъ да разправятъ и други. Азъ не можахъ да отговоря на тѣзи въпроси. Имаше единъ български търговецъ случайно тамъ...

В. Георгиевъ: Позволете ми да Ви забѣлжа, че това сѣ търговцитѣ, които спекулиратъ — взематъ кжклица и я размѣсватъ съ чистото жито и послѣ я изнасятъ: така спекулиратъ съ нашето производство.

Нѣкой отъ мнозинството: Това казва и той.

Н. Коларовъ: Та искамъ да кажа, такъвъ единъ въпросъ зарадъ мене, има по-големъ интересъ, и азъ нарочно избрахъ този примѣръ съ българското жито, защото знаете, че на насъ цѣлото благосъстояние зависи отъ реколтата и отъ износа на житата.

Г-да! Докато България се хвали съ економически прогресъ, докато се хвали, че сме направили на прѣдѣкъ въ всѣко едно отношение, мога да ви кажа едно нѣщо, че отъкоето България е станала самостоятелна държава, титѣтъ на нейнитѣ замедѣлски произведени е разваленъ и опороченъ и, ние, намѣсто да спечелимъ нѣкои нови пазари за главния артикулъ — българското жито, изгубваме всички съществуващи досега пазари. Менѣ ми казаха тѣзи господа, които познаватъ най-добрь работата, че българското жито въ Англия не го искатъ, при всичко че има добро качество. Причината затова сѣ примѣситъ на чуждитѣ елементи, които има, и казватъ, че сега го употребяватъ за храна на коне и то се харчи само въ каналъ Хжлъ, дѣто се продаватъ вжглищата; въ Анверсъ, то се продава само за работничитѣ въ Германия. А нѣкъ сжщитѣ тѣзи господа ми казаха, отъ друга страна, че нѣма по-хубаво жито, отколкото варненското, пѣвненското, бургазкото и други нѣкои — докато въ други жита е имало по 18% клей, българското е имало 20—22%, но ние трѣбва да го прѣчистимъ и тогава ние ще можемъ да изнасяме навсѣкждѣ. Та, казвамъ, азъ бихъ желалъ да чуемъ такъвъ единъ въпросъ, да се разисква.

Бѣхъ напослѣдъкъ въ Габрово; петъ души табади идватъ при мене и ме питатъ: „Какво ще правимъ съ въпроса за шавенитѣ царвули?“ Азъ рекохъ: „Каква е тая работа за шавени царвули?“ Отговарятъ ми: „Ами не знаете ли, че въ 1880 г. имаше рѣшение — по-старитѣ ще помнятъ — че отъ хигиенически и економически съображения българскиятъ селянинъ трѣбва да носи само шавени царвули?“ Казаха ми, че единъ шавенъ царвуль струва много повече, отколкото единъ нешавенъ, и ми доказаха, че имало интересъ да се възстанови този законъ за шавенитѣ царвули, защото щѣло да се даде възможностъ на голѣма частъ хора да се прѣпитаватъ и, независимо отъ това, ще има възможностъ хората да се не заразяватъ; понеже цѣлъ редъ болести се поражда отъ суравитѣ царвули. Ето единъ въпросъ, споредъ мене, по който заслужава да се каже нѣщо. Тѣй че, ако азъ си позволихъ да се кача на тая трибуна, искахъ да ви занимамъ съ такива именно нагледъ маловажни работи.

Има и други въпроси, по които и азъ искахъ да говоря, но, за да не се повтаря, азъ се отказвамъ да

говоря по тях. Та ще моля да ме извините, ако съ такива дребни въпроси ви занимавам.

Сухо било тронното слово. Азъ се интересувахъ по този въпросъ; нарочно прѣгледахъ и другитѣ тронни слова, които сѣ изработени, откато демократитѣ сѣ на власт. Заради мене по-хубаво тронно слово отъ туй нѣма. За прѣвъ пѣтъ — и тукъ трѣбва да донѣлия мисълта си — за прѣвъ пѣтъ азъ намирамъ едно тронно слово, въ което по най-важнитѣ въпроси се мѣли, понеже ние, българитѣ, въобще, нѣмаме никакъвъ секретъ — въ България тайни нѣма и нѣма нужда да подкупвате хора, за да ги изучавате. Стига да се интересувате много набърже можете да намѣрите всичко, каквото ви трѣбва. Затова азъ съмъ на мѣсто, че когато се дебатира щекотливиятъ въпросъ по външната политика въ тронното слово, дадо стане на мода, както е на мода на други мѣста, да излизатъ съ по една сина, бѣла или червена книга — както е случалъ въ Европа. Азъ съмъ на мѣсто, да се говори за външната политика на правителството съ нѣколко врѣме назадъ, защото ние не знаемъ, че за единъ човѣкъ, който е въ течение на извѣстни въпроси, колко нови освѣтления се даватъ за външната политика на България, когато присѣтствува тукъ, при разискване на тронното слово. И идете слѣдъ туй правете дипломатия! На-ли ужъ дипломатията е изкуството да разправяте туй, което не мислите?

Министъръ-прѣседателъ А. Малиновъ: Г. Коларовъ! Сега получихъ депеша по статията на „Journal des débats“ за разискванията, станали по външната политика на България, и заключение *comme il faut*. Продължавайте.

Н. Коларовъ: Тѣй щото, правъ съмъ билъ като казвамъ това.

Министъръ-прѣседателъ А. Малиновъ: Сега ще дойде журналитъ и ще прочетете.

Н. Коларовъ: Не искахъ да ви кажа защо, но въ всѣки случай, азъ намирамъ, че въ това отношение е направено добръ, че се мѣли.

Обаче има другъ единъ въпросъ, който, споредъ мене, е много важенъ и въ който има извѣстенъ *esprit de suite*, една послѣдователностъ, която азъ намирамъ; то е, че въ троннитѣ слова на демократитѣ редовно се подчертаватъ извѣстни намѣрени на правителството, които, събрани въкупомъ, съставятъ една цѣла програма, върху която човѣкъ заслужа да се спре. Въ първото тронно слово, между различнитѣ тамъ други комплименти и фрази — туй, което трѣбва протоколътъ да изнеква — е казано за 1908 г. се поставятъ на разискване нѣкои законопроекти, прѣдначинени за засилване економическото и културно развитие на страната. Слѣдъ това имаме законопроекти за стабилизиране финансовото и економическото положение на страната и днесъ пакъ се говори за стабилизиране реда и законността въ страната и най-вече за економическото развитие на страната. Туй въ 3 години. И дохождатъ ми тогава на умъ думитѣ на този германски генералъ, който, като прѣвзе Мецъ, бѣше казалъ вечерта на банкетъ на офицеритѣ: „Г-да, ние на военното поле си свършихме работата; тя бѣше лесна, понеже бѣше единъ моментъ на възхищение; но сега имаме друга една по-голяма работа да вършимъ — то е да можемъ да извоюваме такава побѣда и на економическото поле“. Като че ли българското правителство се води отъ тази мисълъ. Слѣдъ като България се стабилизира като независима държава, независимо отъ срѣдствата и начина, по които стана това, менъ ми се чини, че има цѣлъ редъ още въпроси за еко-

номически приобрътени, които оставатъ неразрѣшени. И понеже както всѣки единъ човѣкъ, тѣй и всѣки единъ народъ има свои идеали, които, като всѣки идеалъ, сѣ нѣма непостижими и които трѣбва да се постигнатъ, то и България има свои идеали за изпълнение. Сега-засага, споредъ мене, ние още на бойното поле не сме се явили, а и на економическото поле тежѣва трѣбва да се явимъ. И понеже днесъ-заднесъ авангардътъ на мира, на цивилизацията е шикътъ — такава е общото положение — азъ съмъ на мѣсто, че докато дойде този рѣшителенъ моментъ, който не знаемъ кога ще настѣпи, ние, трѣбва, като не изпускаме въпроса и жертвитѣ, които правимъ за нашето подобрене въ военно отношение, да помислимъ отсега още за економическата побѣда, която трѣбва да нанесемъ, защото, ако, както казахъ, за военната побѣда, при всичко че отпорано трѣбва да се приготви, често моментитѣ и въхновенно игратъ роль, често нѣкой гениаленъ пълководецъ спечелва побѣдата, то за економическата побѣда и економическото закрѣпване на народа не сѣ моментитѣ, които ще рѣшатъ, а тамъ трѣбва една планомѣрна, една далновидна политика, начертана съ десетни години. И затова, споредъ мене, врѣме е да се замислимъ и въ това отношение. Не че въ България не сѣ се занимавали съ въпроса за стопанската политика на страната, но жалкото е това, че по тия въпроси не се е достатъчно говорило, не се е тѣй много разисквало, както по външната и вътрѣшна политика. У насъ съзнанието за економическата побѣда не е тѣй дълбоко проникнало, за да може да се знае каква директива ние трѣбва да слѣдуваме. Впрочемъ ние и въ друго отношение нѣмаме установена директива. Има сума добри начинания, добри инициативи, които сѣ започнати, и ако искате единъ денъ да правите история, прѣгледъ на онитѣ за економическото повдигане на българския народъ, ще видите, че всички нововъведения въ странство сѣ приложени и тукъ, по единъ кабинетъ ги е приложилъ, а другъ ги е отмѣнилъ; ще видите, че има само едно общо разбъркване въ това отношение. Азъ предирамъ каузата, за да може по туй въпросъ да се говори вече по-сериозно и за да може да се установи една стопанска политика, която е станала необходима за насъ. Станала е, г-да, необходимата затуй, защото кой каквото и да ви казва, българскиятъ народъ по естествения рѣстъ на своето развитие, по едно аномално положение, въ което ще се намира още редица години, по причина на вътрѣшни условия и на цѣлъ редъ други, които тукъ не трѣбва да се изброяватъ, българскиятъ народъ, казвамъ, ще трѣбва да увеличава своитѣ разходи за поддържане на държавата си. Въ единъ бюджетъ може да ставатъ извѣстни съкращения по извѣстни пара, може да се направи извѣстна економия, но въкупомъ взето, сумата *summa summagum* взето, азъ не вѣрвамъ да се намѣри министъръ на финанситѣ, който да направи единъ милионъ економия въ бюджета отъ една година за друга; напротивъ, всѣка година тежеститѣ, които трѣбва да покрѣща българскиятъ данъкоплатецъ, ще бѣдатъ сѣ по-голъми и по-голъми.

Тогава, какво трѣбва да се прави? Първото и най-необходимото срѣдство, както се каза, е да се турчъ край на разхищенията, да се разбере какво се харчи, да се държи извѣстенъ контролъ затова, което се харчи, т. е. да се стабилизира финансово страната. Демократитѣ направиха това. Ние видѣхме въ послѣднитѣ години, че туй, което тѣ обѣщаха, изпълниха: прекрени бюджетитѣ съ увеличение, разбира се, дадохъ; контролъ на разходите се направи. Вие знаете онази незабѣгана, може би реформа, която стана и по която министърътъ на финанситѣ назначаваше и уволняваше счетоводителитѣ по всичкитѣ министерства. Това бѣше, споредъ мене, една юзда, която се турчъ, да знае министърътъ на финанситѣ какво се върши отъ другитѣ министерства.

Азъ съмъ дълбоко убѣденъ, че сегашниятъ титуляръ на Министерството на финанситъ, който минава за специалистъ по тая материя, ще направи всичко възможно да се уреди въпросътъ за предварителния контрол, въпросътъ за инспекцията, въпросътъ за Върховната сѣтна палата; въобще да имаме една гаранция, че работниятъ пътъ, който се влива, както казахъ миналата година, въ онази грамадна каца, която се нарича български държавенъ бюджетъ, нѣма да тече отъ никѣдъ. Но единтъ министъръ на финанситъ не може да направи нищо друго, освѣтъ по-добъръ да употребява онова, което му даватъ, онова, което вне му гласуватъ. Тамъ е неговото изкуство. Възможно е да се помисли и за стабилизиране на извѣстни приходи, за измѣнение на тѣхъ данѣци; но каквото ще да прави прѣми данѣци, косвени данѣци сѣ ще има. Сега, да-ли прѣмитъ данѣци сѣ по-добри или не, това е единтъ въпросъ, който, когато дойде специално врѣме, ще разискваме. Но дохождатъ ми на умъ думитъ на Гладстона, министъръ на финанситъ: „За мене и прѣмитъ, и косвенитъ данѣци сѣ сѣщи. Тѣ сѣ двѣ моми, дѣщеря на една и сѣща майка, само че едната е черноока, а другата руса. Зависа какъвъ темпераментъ имате, къмъ коя отъ тѣхъ имате повече слабостъ, нея ще приемете“. Та, казвамъ, азъ вървамъ, че сѣ тия нови мѣроприятия, които сега министърътъ тѣхъ, напр., по въпроса за беглика, по въпроса за октроата, той може би пѣли подалечни работи, за които той, навѣрно, по-послѣ ще ни обясни. Ние ще можемъ да видимъ и други нѣкои мѣроприятия, ала това не донася още онова, което ние трѣбва да очакваме. За облекчение на данѣчното брѣме, слѣдователно, не може да се говори, освѣтъ въ смисълъ, че като се увеличи данѣчното брѣме, трѣбва да се увеличатъ и ресурситъ, да се увеличатъ и доходитъ на данѣкоплатцитъ. Съ други думи казано, данѣчното брѣме ще се облекчи, само като се увеличи економическата сила на страната.

Г-да! Азъ ви казахъ, че ще гледамъ да не повторямъ и заради туй отивамъ право на цѣлѣта. Ние, българитъ, не обичаме да се хвалимъ — това е една добра черта. Ала нѣкой пътъ го докарваме до прѣкаленъ песимизъмъ, което не е добро. Ако вие погледнете какво приказватъ нашитъ съсѣди въ странство за насъ, ние сме най-добритъ хора; но ако ни чуятъ какъ ние сами се цѣнимъ, ще излѣзе, че по-лоши хора отъ насъ нѣма. И ония хора се лѣжатъ, и ние тукъ се лѣжемъ. Има нѣщо, което о въ срѣдѣта. Безспорно е, че българскиятъ народъ, по причина на това раздробление на тази дребна собственостъ, която има въ страната, по причина може би на географическото положение — балкантъ отъ една страна и полето отъ друга — съединението на интелигентни хора, съ плодородието на страната — е единъ народъ съ особенъ темпераментъ, съ особенъ обликъ. Той е жиливъ като дръвъ. Той, има качества, които сѣ похвални, има качества, които сѣ непохвални. Азъ ще говоря по-скоро за непохвалнитъ качества на българския народъ, защото мисля, че туй може да послужи като една коректива.

Всички викаме, че ние сме една демократическа страна, че у насъ навѣкъдѣ има сѣщитъ съсловия, сѣщото равенство — пѣщо, което е вѣрно. Азъ не вървамъ да има нашъ българинъ, на когото, както казватъ, царулитъ на дѣла му да не сѣ на тавана. Туй е безспорно. Но въ послѣдно врѣме — не зная да-ли затуй робството е причината, да-ли новиятъ режимъ, или пъкъ този бързъ прѣходъ отъ едно положение въ друго — българскиятъ народъ въ тоя моментъ като народъ, разбирамъ азъ по-скоро тази управляюща класа на българския народъ — има много аристократическа тенденция. Споредъ мене, причинитъ на тая особеностъ сѣ много, но най-важната е нашата система на възпитание и системата

на образованието. Азъ намирамъ, г-да — и искамъ този въпросъ да се постави ясно на разискване — азъ намирамъ, казвамъ, че ние сѣ нашата система на образование не сме сполучили. 78 или 80% отъ народа е земеделски; около 14% е, ми се чини, градското население сѣ всичкитъ си оснафи. Нѣма да говоря за първоначалното образование — за него навѣкъдѣ ни хвалятъ, че е образцово, и ние, като демократическа страна, имаме всички интересъ, щото уровенитъ му да бѣде по-високъ: вмѣсто да бѣде задължително то до четвърто отдѣление, нека бѣде до първи или втори класъ — нѣма опасностъ отъ това. Но въпросътъ е за прогимназитъ и за гимназитъ, които ме интересуватъ. Казватъ ми, че сега имаме около 300 прогимназии — не зная колко ще бѣдатъ по новия законъ и не зная колко гимназии имаме въ България. Г-да! Добъръ е да бѣде човѣкъ съ гимназиално образование и още по-добъръ е да бѣде съ висше образование, но най-важното е, щото това образование, което получаваме, да не служи като едно брѣме, като единъ лугъсъ, като една броня, която съкрушава индивида, който има това образование. Искамъ да се обясня. Образованието трѣбва да бѣде единъ инструментъ, едно оръдие за борба въ живота, и съ това образование, съ този инструментъ индивидътъ, който го притежава, трѣбва да може да си обезпечи най-голямото количество материялни блага, а като послѣдствия, морални и етически, които човѣкъ може да очаква. Такова ли е положението сега? Ще ме извините, че навлизамъ въ работи, които не сѣ въ моята специалностъ, и азъ не обичамъ да се бъркамъ въ работи, за които не съмъ компетентенъ, но поставямъ този въпросъ, за да ми отговорятъ компетентнитъ кръгове. Азъ питамъ, да-ли това гръцко-латинско образование, което се въведено у насъ, не е копирано?

К. Мирски: Ние имаме само петъ-шестъ отдѣления за първоначално училище. То не е латинщина и гръцщина.

Н. Коларовъ: Моля Ви се, попоже не ме разбирате, ще се поправа. — Ще ви кажа едно нѣщо: почнахме сѣ прогимназитъ и дойдохме до гимназитъ. Казвамъ, когато вие дадете второкласно или третокласно образование на едно дѣте, напр., въ Бѣлене или не зная кѣдѣ, учите го на френски езикъ, по който то не може още да срича, и като се яви и го попитатъ: „Какво знаешъ, приятелю, по френски езикъ?“, ще излѣзе, че знае да прочете единъ надписъ — защото българитъ толкова знаятъ френски и толкова могатъ да го изучатъ при тая система на прѣподаване — питамъ ви: отъ каква полза е тоя френски езикъ, тъй изучаванъ?

А. Краевъ: Безсмисленъ.

Н. Коларовъ: Слѣдователно, азъ съмъ на слѣдното мнѣние. Понеже ние трѣбва да имаме една интелигентна народна маса, желателно е да ѝ дадемъ широко първоначално образование, а за по-високото образование, трѣбва да се простираме спроти чергата си. Посрѣдствомъ образованието ние трѣбва да се въоръжимъ за борба въ живота, защото, ако нѣма кѣдѣ да приложимъ това образование, ние ще бѣдемъ хора, които сѣ манкирали, сбъркали своята кариера, и по такъвъ начинъ, вмѣсто да имаме единъ човѣкъ щастливъ, който да живѣе както трѣбва, ние ще имаме хора негодници, едни елементи, които ще отричатъ всичко, защото сегашната система на образование повдига всички апетити и добри и амѣрни и я, но не му дава възможностъ да ги удовлетвори. Заради туй азъ казвамъ, г-да, че понеже сме народъ изключително земеделски и понеже отъ системата на възпитанието и на образованието, което се дава на народа, ще зависи и неговото благосъстояние и ши-

роката бждица негова дѣятелностъ, азъ обръщамъ сериозното ви внимание на този въпросъ и мисли, че е врѣме да се окончатимъ и да видимъ какво правимъ. Г-да, насъ ни наричатъ Прусия на Балканитѣ. Това сравнение по нѣкой път е много неудачно и даже може да служи за подигравка.

Д. Каранешевъ: Сега ни наричатъ японци.

Н. Мирски: Белгийци.

Н. Коларовъ: Азъ имамъ претенцията да познавамъ много прусаци — често пътувамъ и обичамъ да ги наблюдавамъ — и да ви кажа, светотатство е туй, дѣто ни сравняватъ съ Прусия. Вие не знаете какво значи прусакътъ въ сравнение съ българина. Не можете да си прѣдставите каква дисциплина, какво възпитание и възрѣние иматъ тия хора тамъ въ живота и какво имаме ние тукъ. Като система на възпитание да-ли е по-добро или по-лошо, това не критикувамъ. Що ви разправя само единъ малък случай, който стана съ мене, за да видите каква разлика има между тѣхъ и насъ. Миналиятъ пътъ, като си отивахъ отъ Берлинъ на гарата, наваждамъ и плащамъ на файтонджията таксата, която трѣбва да се заплати за прѣвозъ, но съмъ му далъ 20 пфенига повече; той нищо не ми каза, а азъ отидохъ и се качихъ на трена. Въ послѣдния моментъ, прѣди да тръгне трепътъ, гледамъ, моятъ файтонджия иде и помислихъ, че съмъ забравилъ нѣщо. Питамъ: „Какво има приятелю?“ — „Е, г-но, Вие ми дадохте 20 пфенига повече и азъ не мога да ги приема“. „Да, ама азъ Ви ги подарявамъ.“ — „Добрѣ, но трѣбва да види стражарятъ“. Туй ви казвамъ като примѣръ, за да направите сравнение съ нашитѣ файтонджии тукъ, когато идете отъ гарата въ града (Смѣхъ) и да съдите прусаци ли сме или не. У насъ законитѣ и правилницитѣ не се зачитатъ. И не само туй, г-да. Азъ поддържамъ слѣдующето пѣщо: ако пруситѣ първия пътъ побѣдиха на бойното поле французитѣ, причината бѣше прускиятъ учителъ, който създаде този патриотизмъ у тѣхъ да върватъ въ отечеството и да отиватъ да се биятъ за него. И ако днесъ пруситѣ владѣятъ свѣта съ своята търговия, вторитѣ казарми, които тѣ иматъ, това сѣ имешно тѣхнитѣ професионални училища — вие ще видите, че цѣла Прусия е пълна съ такива училища. Вземете Нюрнбергъ, който има двѣ гимназии и около 60—70 професионални училища, а той не е по-голямъ отъ София.

Та, казвамъ, понеже българскиятъ народъ самъ по себе си е единъ земеделски народъ, споредъ мене, ние трѣбва да направимъ 75% отъ нашитѣ училища земеделски, като разбирамъ, че отъ тѣхъ ще излизатъ не такива земеделци, които, като свършатъ, да ги е срамъ да отидатъ въ село. Не казвамъ, че не трѣбва да се стараемъ да имаме и хора съ пълно гимназиално и висше образование. Не, нека всѣки, материалнитѣ срѣдства на когото позволяватъ, свърши университетъ. Ала понеже широката маса нѣма тая възможностъ, ние трѣбва да помислимъ да се подготвятъ и обикновени работници, калфи, майстори, господари на дребни стопанства, на по-малки стопанства — въобщо, да наредимъ училищата си за туй, което въ България може да върше и което може да прѣминава единъ добъръ нейнъ гражданинъ. И когато единъ младъ момъкъ свърши таква училище да се гордѣе, а не да смѣта, че е сѣркалъ карьерата.

А. Краевъ: Минавали ли сте покрай Садовското училище?

Н. Коларовъ: Минавалъ съмъ.

А. Краевъ: На 100 крачки има разграденъ градини и дворища — нѣма живъ плотъ! Смѣтайте

каково културно влияние е упражнило това професионално училище въ течение на 30 години!

Прѣдседателствующъ Н. Гимиджийски: (Звъни) Моля, г. Краевъ, не прѣкъсвайте оратора.

Н. Коларовъ: Азъ виждахъ единъ господинъ въ Берлинъ; говорихъ съ него и той ми каза: всичко туй го направиха нашитѣ държавни маже; ние, каже, разбрахме, че истинската социална проблема е всѣки единъ да се постави на мѣстото, което заслужава, и главното о, да се създадатъ живи сили, които да произвеждатъ, и само тогава ние ще имаме възможностъ да бждемъ спокойни. И споредъ мене, г-да, понеже въпросътъ е отъ една такава капитална важностъ, и понеже сега — за похвала на демократическото правителство — ние имаме законъ за професионалното образование, азъ смѣтамъ, че ние трѣбва да вземаме сериозни мѣрки за насоката на народното образование къмъ стопанскитѣ училища. Обаче едно пѣщо, върху което искамъ да обърна вниманието на респективния министъръ, то е туй: понеже професионалното образование е една работа по-дълготрайна и да не станатъ нѣкои грѣшки, както сѣ станали съ досегашнитѣ професионални училища въ повечето случаи, трѣбва да помислимъ прѣди да отворимъ тия училища, за хората, които ще прѣподаватъ въ тия училища. И понеже азъ твърдя, че ние почти нѣмаме специалисти, които да сѣ въ състояние да прѣподаватъ рационално прѣдметитѣ, които ще се прѣдвидятъ въ програмитѣ, и ние ще трѣбва, ако вотираме този законъ, да го отложимъ до извѣстно врѣме, докато намѣримъ опитни инструктори, или трѣбва да търсимъ подобни отъ странство. Какъ ще ви кажа за Габрово. Въ Габрово има жолѣзарско училище. Напослѣдъкъ ходихъ тамъ. Разпитахъ ги, какво работатъ; майсторитѣ кои сѣ? Смѣятъ се, и послѣ какво се оказа, като питахъ други? Оказа се, че иматъ майстори, които една работа отъ 9 л. едвамъ можали да я свършатъ за 60 л.; нѣкой не знаелъ да топи бакара, петъ пѣти го излѣлъ, че като се уплашилъ отъ тази работа, хвърлил го въ Янтра. (Смѣхъ) Грѣшкитѣ на учителитѣ не пораждатъ респектъ на ученицитѣ къмъ тѣхъ. Затуй това създава незадоволство и стачки, и никой пътъ ученицитѣ нѣма да получатъ онова образование, което трѣбва, за да си изкарватъ прѣхраната отъ него, и като излѣзатъ въ живота, вмѣсто да взематъ чука и теслата, ще трѣбва непрѣмънно да отидатъ да искатъ служба.

Министъръ А. Ляпчевъ: Тая година цѣлиятъ персоналъ на това училище се подобри, но още много остава да се желае. Тамъ сте правъ.

Н. Коларовъ: Азъ го казвамъ само за примѣръ въ това отношение и защо, поради липса на добри учители, не можемъ да подобримъ нашитѣ занаяти. Това е особено важно пакъ за земеделството, защото има цѣлъ редъ работи за единъ интелигентенъ земеделецъ, които той може да научи въ училището. Азъ имамъ единъ братовчедъ, свършилъ въ Татаръ-Пазарджикъ низше земеделско училище. Азъ съмъ просто възхитенъ всѣки пътъ отъ това, което той прави: какъ завежда стопанството си, облагородява дървета и пр. Ако бѣше учитѣ въ Садово щѣше да бжде кандидатъ за служба. Слѣдователно, оказва се, че има пѣща, които могатъ да се оправятъ. И въ туй направление — нѣма да ви отномамъ повече врѣмето — ще ви кажа само, че напослѣдъкъ бѣхъ въ Орханне.

А. Краевъ: Тѣ сѣ на видъ дребни въпроси, но отъ капитално значение, затуй говорете.

Н. Коларовъ: Тамъ се създаде едно ново професионално женско училище. Като отивахъ нататък, четохъ изъ пята една книга отъ Марселъ Прево „Lettre à Françoise“. Марселъ Прево е единъ отъ най-модернитъ френски писатели и единъ най-голямъ познавачъ на женската душа и, за мое голѣмо очудване намѣрихъ, че г. Ляпчевъ е реализиралъ проекта на Марселъ Прево. Марселъ Прево пише на своята въображаема племеница цѣлъ родъ писма, какъ можети да стане една образцова французка дама и, за голѣмо чудо, учи я, че шестъ мѣсеца въ годината трѣбва да отива à la campagne, на село: да ашладисва дървета, да дон крави и да види какво се върши по свѣта. Когато стоишъ на село, казва той, може да бѣдешъ малко упатана, но ще се върнешъ по-червена; по-адрава; нѣма да бѣдешъ нервозна и нѣма да се караешъ съ мъжа си. (Смѣхъ) Та, г-да, азъ бѣхъ въ Орхание; Орхание познавамъ; нѣмамъ никакво намѣрение да хвърлямъ обвинения, но знаете ли какво е общото впечатление въ града въобще отъ новото училище. Казватъ: защо се подигравате съ момичетата тукъ? И ми разправяха, че имало случаи на двѣ-три момичета да имъ се смѣятъ, че ги карали да конаятъ, да доятъ крави, да кърпятъ дрехи и т. н. А азъ намирамъ, че не само Орхание, а цѣла България би трѣбвало да се покрие съ таква дѣвически професионални училища, защото вториятъ и, може би, най-главниятъ въпросъ и крайгълъниятъ камъкъ за бѣдѣщето възпитание на българина е, че ние ще трѣбва да се замислимъ много сериозно върху женското образование и възпитание. И по този въпросъ именно трѣбва да се направи нѣщо. Г-да! Не трѣбва да си правимъ илюзии. Хубаво е да бѣдемъ модерни, да бѣдемъ облѣчени по послѣдната мода; всичко туй може да стане, но човѣкъ трѣбва да разполага или съ срѣдства, или пъкъ да си служи съ други източници, които умаловажаватъ човѣка, съсипеватъ го, убиватъ го. Още една забѣлѣжка. Единъ чужденецъ ми казва: колчемъ пѣти дойда въ София, най-големиятъ напредѣкъ който забѣлѣзвамъ, то е, че вапитѣ дами отъ денъ на денъ сѣ по-елегантни се обличатъ. Увѣрявамъ ви, тази година бѣха излѣзли одни роули; азъ бѣхъ заобиколилъ много мѣста, но, освѣнъ въ София, не ги забѣлѣзахъ никѣдъ; мога да ви кажа, че бѣхъ въ градове дѣто модата трѣбва да е повече отъ колкото тукъ. Какво показва туй? Че нашитѣ дами сѣ вече високо образовани и искатъ хубавото. Да обичашъ хубавото, не е прѣстѣпление, но какъ да се набави това хубаво? Азъ не съмъ на мнѣние дамиѣ да не се носятъ хубаво, и не искамъ злѣ да се разбирамъ; азъ съмъ партизанинъ дамиѣ да се носятъ най-хубаво; не съмъ на мнѣние да носятъ класиници и да се обличатъ въ национална форма, но съмъ на мнѣние, че е прѣстѣпление да отиватъ тукъ да си купуватъ една шапка за 70 л., когато може да се направи за 7 л., че е прѣстѣпление, дѣто се плаща на шивачка 70 и 150 л. за единъ костюмъ, когато може да се направи за 20 л., а това много лесно може да се направи, ако на врѣмето научимъ българската дама да се облѣча сама. Азъ съмъ живѣялъ въ Белгия дълго врѣме и ще си позволя да ви кажа още единъ примѣръ. Тамъ всѣка една дама отъ поредѣчното общество — както у насъ въ провинцията, въобще, е прѣстѣпление да се храни сѣмейството отъ гостилницата, държатъ на тѣзи въпроси — всѣка една дама тамъ отъ поредѣчното общество не отива да си кукува готова шапка. Тамъ считатъ, че една жена не е достатъчно добръ възпитана, ако не си прави сама шапката, и затуй въ всѣка женска стая, дѣто е гардеробътъ, же намѣрите най-малко сума фасони и панделки, несѣштинъ и когато ще излиза на улицата, ще отиде прѣдъ огледалото, направи си шапката, съ разни игли и карфици и като се върне въ жилищъ разхвърля я пакъ. Тѣй че, хемъ има шапка,

пригодна за дрехитѣ, хемъ шапката ѝ не струва толкова скъпо. Само това ли е? У насъ има още цѣлъ редъ други подобни дребни нагледъ работи. Г. Ляпчевъ бѣше казалъ една хубава дума, която ще остане, че нашитѣ селски жени въ повечето случаи не знаятъ да правятъ хлѣбъ. И сега едно училище за правене добъръ хлѣбъ...

А. Стамболийски: Въ София.

Н. Коларовъ: И въ провинцията може. — ... за да се научатъ българскитѣ гражданки да си приготвятъ хлѣба, изкуството да приготвятъ оня хубавъ хлѣбъ, който има въ Унгария, напр., ще бѣде отъ голѣма полза. Въ една унгарска къща е голѣмо удоволствие да ядешъ тѣхния хлѣбъ. Ние тукъ, които имаме най-добрата готвачка, на която плащаме по 100 л. на мѣсець, не можемъ да имаме такъвъ добъръ хлѣбъ. Тѣзи въпроси нарочно подигамъ, за да ви обърна вниманието, че и въ това направление трѣбва твърдѣ много да направимъ, т. е. да приготвимъ жената да помага на къщнитѣ разходи съ своята къщовност. Понеже най-светлата обязаностъ на българската жена е да бѣде майка и възпитателка на бѣдѣщето поколение, споредъ мене, ние трѣбва да създадемъ, споредъ кисията на българина, училища, които да възпитаватъ бѣдѣщитѣ български гражданки и бѣдѣщитѣ български майки, и да имъ се даде такава практическо образование, каквото е нужно за тѣхнитѣ сѣмейства. Не отказвамъ, че трѣбва да има цѣлъ редъ женски институти; обаче нека имаме вмѣсто цетъ, двѣ дѣвически гимназии, но, въ всѣки случай, бащата на една госпожица, свѣршила въ една такава гимназия, да знае защо си харчи паритѣ. Нашитѣ дѣвически училища трѣбва да приготвятъ дѣвойки за другарки и помощници на мъжетѣ си, а не великосвѣтски дами, които да тежатъ на мъжетѣ си. Азъ съмъ само на мнѣние да се създадатъ още по-висши и по-големъ дѣвически институти, било по частна инициатива, или съ държавна помощ — не зная какъ, но, на всѣки случай, трѣбва да се разбере, че и по този въпросъ трѣбва да се направи нѣщо. Докаждамъ пакъ на въпроса за професионалнитѣ училища, като ще говоря сега за търговскитѣ училища.

Г-да! Азъ самичкъ съмъ училъ въ търговско училище; интересувалъ съмъ се за търговскитѣ училища въ България. Съ присѣкорбне трѣбва да кажа, и вѣрвамъ нѣма да ми се откаже това, че уронетѣ на българскитѣ търговски училища, намѣсто да се повишава, се понижава. Защо? Азъ си обяснявамъ това съ много причини, обаче смѣтамъ, че една отъ най-главнитѣ е тая, че свѣршилитѣ сега вече търговски училища навсѣкѣдъ сѣ добръ платени, по способнитѣ не искатъ да се подлагатъ да ставатъ учители съ тѣзи малки заплати, които имъ се плащатъ. И поради това нѣма добъръ изборъ на учители. Туй е моето мнѣние.

Министъръ А. Ляпчевъ: Г. Коларовъ! Тази година въ Свищовъ, макаръ таксата и да е 100 л. на ученикъ, имаше двойно повече кандидати за ученици, отколкото можеха да се приематъ.

А. Краевъ: Увеличихте ли персонала, за да се приематъ, г. министре?

Министъръ А. Ляпчевъ: Не можахме да увеличимъ персонала, г. Краевъ, защото нѣмаше достатъчно кредитъ, обаче за идущата година ще се прѣдвидятъ.

А. Краевъ: По поводъ на славянския съборъ се дадохъ 2 хиляди лева субсидия на Юридическото дружество за банкетъ. Тѣзи пари тамъ именно трѣбваше да се дадатъ.

Министъръ Н. Мушановъ: Съ 3 хиляди лева не става тая работа.

Т. Васильовъ: Вие мислите, че държавата е дала всички тѣзи пари? Мѣсто ли е сега да се говори за славянския съборъ?

А. Краевъ: Трѣбваше, г. министре, да намѣрите пари.

Министъръ А. Ляпчевъ: Г. Краевъ! Наредено е да се приематъ въ това училище ученици въ свои максимумъ, доколкото е било възможно да се прѣподава съ същия учителски персоналъ, при много повече ученици въ паралелка, а като дойде нова година, ще го дотъкнимъ, защото, ако ние отворимъ параграфитѣ на 126 членъ и за училищата, тогавъ свръхсмѣнитѣ кредити нѣма да иматъ пѣтъ край. Тѣй щото, като констатираме нѣщо добро, нека прѣвидимъ да го удовлетвориимъ, но да не се сърдимъ, че трѣбва да наизмъ законността тамъ, дѣто е наложително.

А. Краевъ: Тогавъ, г. министре, нека вземемъ поука отъ тоя случай и увеличете запазенния фондъ въ бюджета си, та да има отъ дѣ да се назначи персоналъ.

Прѣседателствуващъ Н. Гимиджийски: Моля, г. Краевъ, когато дойде бюджетътъ, тогавъ ще говорите по това. Вие отпихте думата на г. Коларова.

А. Краевъ: Той не протестира.

Н. Коларовъ: Фактътъ, г-да, че има напливъ отъ ученици въ търговското училище въ Свищовъ, па и въ другитѣ училища, колкото и да не сж добръ уредени, споредъ мене, дѣлото на търговскитѣ училища въ България показва едно нѣщо: че се има нужда отъ тѣхъ. И понеже търговецътъ е главниятъ виновникъ за откриването на пазари, и понеже търговията е, която създава индустрията — обратното е туй, което мнозина мислятъ — защото първото трѣбва да се създаде пазаръ и слѣдъ туй трѣбва да се създаде стоката за него — казвамъ, ние трѣбва да вземемъ всичкитѣ мѣрки за увеличение на търговското образование въ България. Азъ вече мога да ви кажа — отъ 15 години боразя изъ българския търговски свѣтъ — че, ако има нѣщо похвално, съ което българинътъ може да се гордѣе, то е да гледа, че въ всѣка една гара, въ всѣки единъ градъ, да се увеличава числото на младитѣ — свършващи български търговци. Това навѣкждѣ се забѣлжава. И ако на прѣдъ имаште чужди елементи по гаритѣ и пристанищата, сега ще забѣлжите, че българскитѣ пияци почватъ да се българизиратъ. Туй показва, че у насъ има запасъ отъ такива сили, които могатъ да използватъ българската търговия. И за да видите колко е важно да се увеличи търговското образование, азъ пакъ ще ви послужа съ примѣра на Прусия, която има 365 — въ Прусия само — търговски училища отъ различни калибри, отъ различни степени...

Министъръ Н. Мушановъ: Но не държавни.

Н. Коларовъ: Да, сега ще дойда до тамъ. — ... само че държавата дава 14 милиона лева помощъ за училищата. И азъ не съмъ партизанинъ, особено въ търговско отношение, само държавата да прави училища, но държавата може да имъ съдѣйствува, да ги субсидира и по такъвъ начинъ цѣлѣта е да може да излѣзе единъ корпусъ отъ интелигентни търговци, които да воюватъ за българската търговия, тука и вънъ, да остава въ български рѣцѣ.

Въ Франция има 11 висши и срѣдни търговски училища съ 1.296 ученика. Тя има 23 полусрѣдни училища съ 1.800 ученика. Сравнете цѣла Франция, която е много по-голяма отъ Прусия, и вижте каква голяма разлика има между тѣхъ по отношение на търговскитѣ училища. Сега и въ Франция искатъ неспрѣмънно създаването на търговски училища, защото сж забѣлжали, че най-интелигентнитѣ граждани, най-събуденитѣ елементи въ страната сж именно търговцитѣ. И дѣйствително, ако вземете да хвърлите единъ погледъ и върху нашата страна, и върху миналото, и върху настоящето, ще забѣлжите дѣйствително, че България дължи своето пробуждане, поне въ първо врѣме, само на търговската класа. Търговската класа, която е дѣйствително прѣсната по цѣлия свѣтъ, която е имала най-голямата възможностъ да се сношава съ странство и да принесе много добри идеи и начинания тукъ, тя е прѣнесла и идеята за свободата, за реда и за цивилизацията въ нашето отечество.

Съ съжаление, обаче, трѣбва да се констатира едно нѣщо, че ако търговията въ страната е въ български рѣцѣ, то външната търговия на българскитѣ артикули се е излизала изъ българскитѣ рѣцѣ, и ние, българитѣ, по силата на цѣлъ редъ обстоятелства, днесъ-закдесъ, почти не знаемъ самички кждѣ отива стоката ни. Напрѣдъ ние не сме имали фирми, и досега има отчасти отъ тѣхъ, напр., въ Виена сме имали голѣми български фирми, имали сме голѣми фирми въ Манчестеръ, въ Лондонъ, въ Цариградъ, имали сме почти най-хубавитѣ търговски фирми въ Египетъ, сега тукъ-тамъ мъждукать и нѣкои свършено слаби фирми, и прогресътъ, който България е направила тукъ, не се чувствава. Но по отношение българската търговия въ странство, азъ ще се върна специално, когато говоря за съдѣйствието, което държавата трѣбва да даде за тази цѣлъ на българскитѣ търговци.

Казвамъ, ако ние сме въ състояние да измѣнимъ направлението, системата, метода на нашето образование и на нашето възпитание, само тогавъ ние ще можемъ да мислимъ за нѣкакъвъ си новъ редъ въ тая страна и за нѣкакво си нейнѣкономическо възмъжаване и нарастване. Сега-засега, както казахъ, случайтъ е такъвъ. Вие виждате, че отъ напнтѣ гимназии излизать хора, които би трѣбвало да бъдатъ или синове на рентнери, или синове на милионери, или на голѣми чифликчици, за да иматъ възможностъ съ удоволствие да си служатъ и да се отдаватъ на онуй, когото се прѣподава въ гимназията, па когото сж се учили. За жалостъ, ние нѣмаме мнозина такива. За либералнитѣ карриери, за които се приготвятъ. Виждате всѣки денъ има единъ напливъ, има единъ излизъкъ, който не е по силитѣ на българския народъ и, слѣдователно, ние трѣбва да отправимъ тая млада енергия, тая сила въ такова едно направление, което може да ползува и тѣхъ самитѣ, и страната. Направи ми на врѣмето много хубаво впечатление подлистникътъ на професоръ Балашъ за кърнописъ — не зная да-ли сте го чели: той разправя, че у насъ всичко се върши пакърнено, подгледано.

Г-да, туй е много симптоматично. Азъ съмъ самичкъ шефъ на учрѣждение. Имало е случай да дойде при менъ нѣкой, комуто е отказана държавна трапеза, да моли, за да дойде да работи въ частно учрѣждение. Питамъ го: защо идешъ? За служба. — Защо не се настанешъ на държавна служба? — Защото нѣма кой да ме протектира, или защото нѣма вече мѣсто. И тесно ще забѣлжимъ въ тоя кацидатъ единъ човѣкъ, който въ едно поредъчно общество нѣма да го допуснатъ. Или пъкъ нѣкой, съ добра външностъ — защото сега се носятъ много хубаво; на прѣдъ бѣше на мода да спуснатъ голѣми коси, да носятъ кирливи ризи, а сега младежитѣ

носятъ много хубави костюми; ако бащата и братята имъ се обличатъ съ костюми за по 50 л., тѣ се обличатъ съ костюми отъ по 80 л., носятъ най-хубави дрехи, много хубави шапки... И свършили гимназия, а като ги накарашъ да направятъ едно заявление, не могатъ да напишатъ нищо. За единъ господинъ, който завчера бѣше дошълъ при мене и който се разлика — съ двѣ или три картички го прѣпоръчваха, защото и азъ получавамъ такива картички — ми казваха: „Вземете го негрѣмъно, интелигентно момче е, много работа може да свърши“. Казахъ: добръ, ще го взема. Докажда негова милостъ при мене и азъ му казвамъ: напиши едно заявление, да видимъ. Не може да напише заявлението. Подиръ 10-на минути се връща и носи едно заявление — името му не казвамъ, но е важно туй, но искамъ да изнеса тия работи, защото хората се смѣятъ, когато видятъ такава безалаборна работа. Намѣрилъ единъ листъ, оцапанъ съ бира и написалъ — като подражавалъ на Викторъ Хюго — правъ почеркъ — дръпналъ подписа си отдолу съ три капки мастило — и носи заявлението: „Заповѣдайте“. Гледахъ го, гледахъ, и рекохъ, какво да направя? Казвамъ му: върви, приятелю, съ мене и го завеждамъ горѣ при чиновникитѣ — въ туй учрѣждение чиновникитѣ сж повече чужденци, момчета отъ Прага, да ти е драго просто да ги гледашъ, свършили търговска академия, говорятъ 3—4 езици, вършатъ работа за трима. Единъ новоназначающъ чиновникъ не трѣбва въ началото на кариерата си да дава умъ на началството си, а трѣбва да си върши канторската работа, главноното домакинство на която е чистото писане, бистрото работене и пр. И така, казвамъ му: тукъ ще постоишъ единъ часъ, прѣгледай какъ работятъ тѣзи чиновници, ще държишъ единъ изпитъ и ще те приемемъ. Подиръ единъ часъ кандидатътъ идва при менъ и ми казва: „Г. Коларовъ, азъ много Ви благодаря задѣто ме приехте, но азъ не знаехъ, че ще върша подобна работа; мене ме е срамъ да отида между тия хора, съ моя разкривенъ почеркъ. Азъ сега разбрахъ, че не ми е никой кривъ, задѣто въ училището, въ гимназията никой пакъ не ни разпразяха, че краснописътъ трѣбва да се научи“. Тѣй е, защото първата работа, която искамъ отъ единъ младъ чиновникъ, то е да може да напише едно писмо като хората. Азъ обръщамъ внимание на г. министра на просвѣщеніето върху този много дребенъ въпросъ, но който показва една цѣла система на безалаберностъ въ нашата система на възпитание. Вториятъ или трети день дойде при мене и казва: „Какво да правя?“ Дадохъ му съвѣтъ да взема уроци по краснописъ. Имахъ втори единъ случай съ сина на единъ разсиленъ въ вашето министерство — прѣди една година и половина — идва при менъ и ми казва: „Г. Коларовъ, знай те, че си добъръ човѣкъ, та ще вземешъ момчето ми на работа при тебъ“. Рекохъ: „Съ удоволствию“.

К. Мирски: Искахте ли училищно свидѣтелство?

Н. Коларовъ: Бѣше по български езикъ освободенъ отъ изпитъ — човѣкътъ го знае много хубаво.

Г. Палашевъ: Случаитѣ сж хиляди.

Н. Коларовъ: И тѣй искамъ да ви кажа единъ случай за езицитѣ, за да видите единъ цѣлъ скандалъ — извинявайте, че ви разправамъ такива работи. Какво става? Та, повтарямъ, докажда при менъ бащата на това момче, свършило сега, отъ този випускъ на търговския курсъ въ гимназията, и казва: „Момчето свършило съ голѣми лишения, не знаа какво — ще го вземешъ, както ми обѣща“. Добръ, казвамъ, прати момчето си да дойде. Идва то при мене, и още като влиза въ учрѣдението, погледнахъ го отдалечъ, понеже сега, историята съ ба-

ката на Юда Б. Израелъ, ни кара да внимаваме, кой влиза и излиза... (Смѣхъ)

П. Пейчевъ: То за чужденцитѣ се отнася.

Н. Коларовъ: Гледамъ го пусналъ една брада, една голѣма коса, единъ крачулъ дръпналъ нагорѣ, ржката въ джоба, търси ме. Приехъ го и ми казва: „Вие сте казали на баща ми, че ще ме вземете на служба? — Азъ ли? — „Да“. Казахъ му: добръ, ела съ баща си. Итамъ: какво знаешъ? Казва ми: „Зная нѣмски и френски“. На другия день идва бащата и казва: „Момчето ми е докаждало вчера при Васъ, но защо трѣбва да дойда и азъ?“ Рекохъ: елате тукъ. Идва момчето и азъ започнахъ да говоря съ него на френски. То ме гледа. Казахъ му нѣколко думи на нѣмски — пакъ ме гледа. Казва: „Азъ прѣди 4 години учихъ нѣмски“. А пише въ заявлението, че знае нѣмски и френски. Намуси се баща му — увѣривамъ ви, че случаитѣ сж автентични — гледа го и му казва: „Говори бе, на-ли казвашъ, че знаешъ френски?“ И като разбра работата, казва: „Какво си училъ толкова години, азъ съмъ се лицевалъ отъ хлѣбъ да те уча. Какво да направя г. Коларовъ?“ Рекохъ: не мога да го взема. Завчера ми направи впечатлѣние — защото азъ обичамъ да слѣдя какво става въ българския животъ — този господинъ два пѣти на редъ го виждамъ въ новата художествена изложба; стои си тамъ и гледа картинитѣ. Казвамъ си: този човѣкъ съ такава поетическа дарба и художествено настроение, защо го пращатъ да става банкоръ?

Министъръ Н. Мушановъ: Сбъркалъ е занятіето.

Н. Коларовъ: Дайте му възможностъ да се прояви, отдѣ знаешъ да не е нѣкой Рубенсъ, Ванъ-дейкъ и т. н. Голѣмо прѣстъпление правите, г-да отъ червената маса, дѣто такива момчета не вземете подъ ваша протекция.

Министъръ В. Молловъ: Вземаме ги, ама пари не давате.

Н. Коларовъ: Дайте му възможностъ да може да съзерцава тия картини; защо го правите злопастенъ! Въпроситѣ сж тѣжни, азъ разправамъ дребни работи, но които иматъ голѣми послѣдствия, върху които трѣбва да се обрне много голѣмо внимание, ако искамъ да нѣмамъ тия недоволници отъ живота, които имаме сега, и да не увеличаваме отъ день на день тая гладна интелигентна маса, която би трѣбвало да бжде нашата гордостъ, но която може да стане опасна за страната.

И дѣйствително, както твърдятъ учени хора, тая система на образование — и въ Франция имаше, цѣлъ въпросъ по насоката на народното образование — създава само едни глави съ голѣми фантазии, една интелектуална аристокрация, която, като нѣма какво да яде и съ какво да удовлетвори своитѣ нужди и своитѣ потребности, които като на интелигентни същества сж по-голѣми, ставатъ най-опаснитѣ обществени врагове. И затуй, обръщамъ ви вниманието, както се пазите отъ холерата и всевъзможни заразители болести, пазете се, посредствомъ кривата насока на образованието, да създавате негодници за борбата въ живота; недѣйте подкладва цѣлъ редъ незадоволства въ страната, които единъ день може да станатъ цѣла язва, размѣрѣтъ на която никой не може да прѣдвиди какъвъ ще бжде.

Ако се спрѣхъ по тоя въпросъ, защото заради мене той е единъ отъ най-кардиналнитѣ въпроси. Да бжде България една страна самостоятелна или не ще зависи отъ системата на нейното образование. Каквито хора се създаватъ въ училището, такива ще

отидатъ въ живота. И пакъ повтарямъ, трѣбва да направимъ туй, което е направено въ други мѣста, ако не въ сѣщитѣ размѣри, то да го пригледимъ на българския темпераментъ и на българска почва. Врѣме е вече да започнемъ да туряме край на тази система, която създава само негодици и хора, които не сж въ състояние да си некаратъ хлѣба и които още прѣди да сж влѣзли въ житейската борба, сж вече побѣдени.

Министъръ Н. Мушановъ: Вие, г. Коларовъ, изучахте ли тоя въпросъ: кога започна да се развива професионалното образование въ чуждитѣ държави и при какъвъ уровень на общото образование?

Н. Коларовъ: За Прусия особено мога да ви кажа: откажъ прѣкараха економическата криза, слѣдъ като вземаха милиардитѣ на Франция!

Министъръ Н. Мушановъ: А общото образование какво бѣше?

Н. Коларовъ: Въ всеки случай не бѣше гимназиално.

Министъръ В. Молловъ: То дойде като се разви индустрията. Професионалното образование слѣдва индустрията, а не обратно.

Н. Коларовъ: Ние имаме развита индустрия и не трѣбва да чакаме да имаме развита индустрия, че тогава да почнемъ да увеличаваме професионалнитѣ училища.

Азъ имамъ една теория, която поддържамъ; тя е за държавния социализмъ за застъпничеството на държавата: държавата трѣбва да бабува българскитѣ работи много повече и по забързено, отколкото обществото ще ги създаде! И понеже тукъ трѣбва да се създаде държавенъ социализмъ, ние трѣбва да вземемъ мѣрки, за да го създадемъ. Ако вие чакате нашитѣ индустриалци и еснафи да дойдатъ на толкова дѣредже, че сами да го направятъ, именно да разбератъ, че иматъ нужда отъ интелигентни работници, и сами да ги пращатъ да се учатъ, както въ Германия — това нѣма да стане. Защото най-големиятъ недостатѣкъ на българския търговецъ и индустриалецъ — шѣхъ да го кажа и прѣди — е туй, че той зъ повечето случаи не цѣли своитѣ работници и сътрудници, като хора, които би трѣбвало да се цѣнятъ като съдружници, а ги експлоатира. Туй е тѣжко, но трѣбва да се признае, защото вие ще видите, че ако има български фирми, които напредватъ и трѣгватъ въ известно отношение — тѣкмо въ момента, когато тѣзи хора могатъ да направятъ нѣщо, разцѣпватъ се. „Какво е?“ — „Помощникъ не ща“. И главниятъ работникъ се отдѣля въ самостоятелна фирма. Защо? Защото господарьтъ, слѣдъ като редъ години му е плащалъ, както той намира за добръ, когато работникътъ му стѣни на краката си, и иска да му стане съдружникъ, той му казва: „Върви си, ти ме ограби!“, и слѣдъ три-четири години една фирма се разклонява на 4—5. Господарьтъ остава съ единъ и сѣщъ, но създаватъ му се 4—5 конкуренти. Защо? Защото не е призналъ правото на работника да може и той — както е идеялътъ — слѣдъ като е билъ известно врѣме работникъ, постепенно постепенно да стане съдружникъ въ фирмата, ако единъ честенъ и интелигентенъ работникъ не живѣе съ тази мисль, той не е работникъ. И затуй ви казвамъ, никой пътъ нѣма да стигнемъ до положението да чакаме нашитѣ майстори да се погрижатъ самички за усъвършенствуването на своя персоналъ. Въ Прусия е задължително за всички до 14-та си година да отиватъ на училище.

Министъръ Н. Мушановъ: Това е първоначалното образование.

Н. Коларовъ: А отъ 18-та година всеки господарь е длъженъ да пуца работницитѣ си по 2 часа вечеръ да отиватъ да слушатъ вечерни курсове.

Министъръ Н. Мушановъ: И въ нашия законъ е сжшо. Карнобатъ е единствениятъ градъ, където се откриха допълнителни курсове по земледѣлие и овцевѣдство.

Н. Коларовъ: Благодарение на моето ходатайство.

Министъръ Н. Мушановъ: И кажете резултата?

Н. Коларовъ: Имма ученици.

Министъръ Н. Мушановъ: Защо, г. Коларовъ? Дадохме на общинитѣ срѣдства, насърчение да поддържатъ професионалното образование; слѣдъ като имъ оставихме допълнителнитѣ курсове, открихме единъ курсъ въ Карнобатъ и нѣма ученици!

Н. Коларовъ: Г. министърьтъ много добръ постави въпроса. Каквото става въ Орхание, сжщото е станало и въ Карнобатъ. Тамъ всички отиватъ въ трикласното училище — и тамъ е отговорьтъ на г. Мирски — всеки единъ насочва дѣтото си тамъ, отъ където то може да отиде въ гимназията. И казватъ: „Какъ вие спирате възможността на дѣцата да отидатъ въ гимназията?“ И никой не иска да направи отъ едно момче работникъ: братовчедъ му отива въ гимназията, а то тамъ ли ще остане? Какъ е възможно това?

Министъръ Н. Мушановъ: Какъ да обърнемъ акъла на българския народъ?

Н. Коларовъ: Когато всички българи кажатъ, че и понуканитѣ рѣцѣ струватъ; колкото и другитѣ, когато ние уважаваме чернитѣ рѣцѣ и когато захаваемъ еднакво да тачимъ единъ търговецъ, индустриалецъ или земледѣлецъ, който е направилъ нѣщо модерно, както и единъ ученъ. Не дойдемъ ли до туй положение, че да държимъ на еднаква висота различнитѣ съсловия въ България, винаги ще бѣде, както е сега. Сегащото положение е такова, чиновникътъ е благородникъ: разцѣленъ отива за да бѣде чиновникъ, а не иска да остане въ селото си и да бѣде самостоятеленъ! Домократически народъ, сме — това сж слабоститѣ на българския характеръ — ала всички ламтимъ за работи, които сж съвѣтъмъ аристократически и които сж турили въ криво направление нашето образование. И азъ бихъ желалъ именно въ туй направление да се пише, работи и говори, толкова колкото се пише и говори по политиката, за да не се срамуватъ най-послѣ, хората да дадатъ дѣтото си въ професионално училище.

Ако българскиятъ занаятчия или еснафъ е изпадналъ въ това положение, въ което се намира днесъ, то е, защото въ занаятитѣ сж останали само неспособни елементи — ошѣзи, които не знаятъ да смѣтатъ и пишатъ, които не се учатъ добръ само тѣхъ даватъ на занаятъ. Туй не е добро.

И ако ние не сродимъ науката съ занаята, и ако нашитѣ учени не си дадатъ рѣка съ занаятчинитѣ и еснафитѣ — нѣма да имаме въ тази страна нѣщо сериозно и жизнено и никога нѣма да има родителни, които да смѣтатъ, че не правятъ жертва, като пращатъ дѣцата си на занаятъ.

Това сж слабоститѣ на българското възпитание, това сж обаче, важнейши въпроси, които трѣбва да се разрѣшатъ. Не се ли направи това, винаги ще

имате кандидати за чиновници и партизани, които ще поддържат една или друга партия „за кокала“ и ще имаме положение, което ще бъде с по-лошо и по-лошо.

Защото, г-да, азъ поддържамъ, че тая система на образование, която сега имаме, не създава волни елементи, не създава свободни, самостоятелни хора, а създава само жалки орждия, само хора, които могат да се подчиняват и въ много случаи сж готови на всички низости, за да не изгубят „мѣстото“ си. Затуй е това грамадно прѣливане отъ една партия въ друга, затуй никоя партия не може да разбере, кои хора сж нейни, и отъ тукъ се явяватъ слаби и силни партии: щомъ е на властъ пълниятъ вратитѣ, а иначе бѣгатъ отъ нея. Азъ съмъ партизанинъ на идеята, че всички български граждани трѣбва да принадлежатъ къмъ нѣкоя партия. Не е хубаво туй *soit-disant* странение отъ партията. Вѣгатъ отъ партията онѣзи, които ги е страхъ да се проявятъ. И това е една слабостъ, че българинътъ нѣма куражъ да защити мнѣнието си, а се прѣструва, че не е отъ никоя партия и се върти около задните врата на тази или онази партия. Не е срамота да бѣде човѣкъ партизанинъ на една партия — да бѣде народнякъ, социалистъ или каквѣто ще, но да е нѣкакъвъ, а не да е никакъвъ и да казва: „Азъ не поддържамъ никаква партия“ а въ сжщностъ използва всички партии! Азъ съмъ на такова мнѣние и се изказахъ ясно.

К. Мирски: Прѣди всичко, изисква се дѣцата да свѣршатъ основно образование — не само четвърто отдѣление, но и третъ класъ.

Н. Коларовъ: Азъ съмъ партизанинъ на късото, но завършено образование. Не е добръ, когато вне пуснете единъ трисласникъ, както бѣше идеята на г. Мушанова съ професионалните курсове. Нека изѣзвятъ отъ училището бѣде въ положение да бѣде самостоятеленъ гражданинъ. А сега вне му отварятъ пътъ само къмъ гимназията.

Министъръ Н. Мушановъ: Г. Коларовъ! Позволете ми само двѣ думи, защото въпросътъ е сериозенъ. Въпроситѣ се обещиха много добръ съ г. Ляпчева, и ако вне сте прочели закона за професионалното образование, ще видите, че разклонението къмъ професионалното образование отива отъ завършеното прогимназиално общо образование — една система, която е най-модерна и най-добра и къмъ която Франция се стреми да отиде.

Н. Коларовъ: Не трѣбва да подражаваме французитѣ.

Министъръ Н. Мушановъ: Вне, който се занимава съ тѣзи въпроси, едно трѣбва да знаете: не може да се добие сръжностъ въ професията безъ общообразователна подготовка. Затуй прогимназията стои като прѣдѣлъ, отъ дѣто се разклонява професионалното образование. Законътъ ни въ туй отношение е единъ отъ най-добритѣ.

Н. Коларовъ: Азъ правя една разлика — че намъ не трѣбватъ професионални училища само за калфи, само за майстори, а и за работници.

Ако на единъ трикласникъ дадете сръдно техническо образование, той нѣма да стане работникъ. А пъкъ азъ казвамъ изобщо, че както отъ самото начало може да се приготви единъ майсторъ-тенекеджия, ботушаръ и т. н., тъй може да се приготви и калфа. И тамъ е въпросътъ, който трѣбва да се разрѣши, и затуй казвамъ, че ние имаме интересъ да си докараме прѣди всички майстори, които да учатъ работници. Знаете ли, че единъ добъръ ра-

ботникъ тенекеджия получава тукъ, въ София, 15 л. на день?

Д. Каранешевъ: Ако го пригответишъ за работникъ, можешъ ли го задържа да не стане майсторъ?

Н. Коларовъ: Вне не ме разбрахте. Вмѣсто да чиракува три години при единъ майсторъ, който не разбира нищо, този работникъ, като е добъръ, ще стане калфа и майсторъ — никой не му запрѣчва. Но азъ казвамъ, че, ако вне отъ единъ пътъ създадете майстори, нѣма да имате добри работници. И въ България хората страдатъ отъ туй: не че ние нѣмаме работници, но че въ сжщностъ нѣма подготовени работници. Българскиятъ работникъ, сравненъ съ всички други наоколо, е най-лошъ.

Министъръ Д-ръ Т. Кръстевъ: Благодаря, защото всички викатъ че имаме.

Н. Коларовъ: Ще ви дамъ единъ примѣръ, за да ви кажа какво значи единъ работникъ и майсторъ, който не разбира отъ работата си. Въ Габрово поставихме напоследѣтъ каси. Фабриката изпрати единъ монтьоръ, който дойде въ Габрово. Касата бѣше тежка 6—7 хиляди килограма. Събра се цѣлото Габрово да гледа, какъ ще се тури касата въ кантората. Казватъ: „Не е възможно, за това трѣбва цѣла недѣля“. Германецътъ пристигна само съ единъ крикъ-лостъ за повдигане. Питамъ го азъ: „Какво ще правишъ? Тукъ майсторитѣ искатъ 50 л. да намѣстятъ касата“; фабриката трѣбваше да плати разноситѣ за поставянето. „Дайте, казва, само двѣ греди, ако искате — и двама работника“. И той прави, струва, за три часа касата бѣше на мѣстото си. Бѣше се събрало цѣло Габрово, понеже се интересува. Питатъ го, колко получава. Той каза, че фабриката му плаща 15 л., когато е вънъ отъ нея, и 7 л., когато е на мѣстото . . .

К. Мирски: Вне разбивате отворена врата. Никой не спори това, което Вне говорите. 13—14-годишно дѣте не е още за професионално училище; когато стане на 15 години, разбирамъ,

Прѣдседателствующъ Н. Гимиджийски: Оставете г. Коларова да изкаже мисълта си.

Н. Коларовъ: Азъ вземахъ тия примѣри, за да схванете работата по-ясно. Сжщиятъ примѣръ имаме тукъ, пакъ съ поставяне на каси. Фирмата ни пише, прѣди да прати монтьора: „Молимъ, накарайте да пробиятъ въ хранилището нѣкакви дупки за поставяне на желѣза“. Викахме 5—6 тукашни майстори каменари да направятъ дупки въ прозореца отъ горна страна. Правиха-струваха, искаха 100—200 л., но указа се въ края на крайщата, че не могатъ да пробиятъ дупкитѣ. Пише фабриката: „Викайте инженери или архитекти“. Викахме двама инженери. (Плъчка) Г-да азъ ви разправямъ какви сж недѣлнитѣ въ нашитѣ занаяти; ако обичате, слушайте. — Викахме двама души инженери-техници; вдигатъ рамѣтѣ и казватъ: „Ние не сме каменари, за да ги пробиемъ“. Трѣбваше да дойде специаленъ човѣкъ отъ тамъ, за да пробие дупки въ столица София! И какво се оказа? Дойде самичъкъ отъ странство инженеръ — чини ми се, че намѣри тукъ свои колеги — и каза: „Г-да! Какъ искате да пробиете съ тѣзи дѣта дупкитѣ? Тѣ трѣбва да иматъ другъ нарѣзъ“. Веднага направиха нарѣзитѣ, той самъ показа примѣръ и работницитѣ, които искаха 200 л. не вземаха нищо само да научатъ и това изкуство. Тия факти показватъ какви недѣзи имаме и колко повърхностно се гледа на работитѣ у насъ. А този въпросъ е отъ капитална важностъ.

Още. Аз казвамъ ние не трѣбва никога да забравяме, че ние сме единъ народъ, който е надирѣдваренъ отъ другитѣ, по който е повиканъ да воюва на равна нога съ тѣхъ, ние трѣбва прочее да достигнемъ другитѣ народи и да не стоимъ на едно мѣсто. И ако искаме да развиемъ голѣма инициатива, трѣбва да работимъ. Азъ не съмъ партизанитѣ да има държава-провидѣние и тя да бѣде навѣкъ. Но въ началото нашата държава трѣбва да вземе подъ рѣзка именно покровителството на тази система на образованието. Тѣ трѣбва да дѣйствуватъ за създаването на търговски училища, професионални и пр., било направо, било чрезъ търговскитѣ камари, както считатъ за добръ по трѣбва да дѣйствуватъ. И дѣйствително, тукашната търговска камара, доколкото зная, отъ нѣколко години пасамъ вече бѣдка въ туй направление, тукашната търговска камара миналата година е отворила нѣколко професионални курсове. Но, както ви казахъ, туй е само едно добро начало. Основа е кройческия курсъ въ Цариградъ — ходихъ да видя, какво сѫ направили — и иматъ 39 души записани за кройчи. Туй показва, че хората търсятъ подобни курсове. Отворила е курсъ по желѣзнопътната и митническа тарифи; има 100 души ученици. Отворила е кожухарски курсъ въ Берковица за боядисване кожи и кожи за калпаци — за тия два вида кожи има ученици доволно и все възрастни хора. Дала е суми, възпъ отъ вечернитѣ курсове, за специализиране по кройчество, желѣзничество, цѣлтарство въ Вiena. 100.000 л. плащатъ българскитѣ дами за изкуствени цѣлти, когато тази работа е играчка, която много лесно се научава да се прави. Започнато е въ туй направление продължава. За коничарство е пратила да се специализира майсторъ въ Бернъ, за печатарството въ Берлинъ; сѣщо за дамско панкарество и дамски жакети. Камарата е избрала тѣзи артикули, за които се харчатъ най-много пари и които лесно могатъ да се правятъ и тука. Изпратила е близо 11 души. И знаете ли съ колко пари? Съ 7.500 л. Има вече една частъ отъ тѣзи майстори, които сѫ дошли по-рано и сѫ починали да вършатъ новитѣ си занаяти. Ето какъ съ нищоимъ срѣдства добръ употребени може да се направи много работа!

Въ туй направление се прави нѣщо, по туй трѣбва да стане една система, защото ние имаме много занаяти, които могатъ да вирѣятъ у насъ и които могатъ да дадатъ възможностъ да се спести изнасянето на българското злато въ странство.

По-нататъкъ. За да имаме ние благосъстояние въ страната, много е важно да се знае, да-ли туй, което българската природа, българската почва дава, излиза прѣработено, да-ли въ него влиза нашиятъ трудъ, или отива тѣй, както го е дала природата. И ние въ послѣднитѣ години дѣйствително нищо не сме направили или много малко сме направили, за да може да се използва трудътъ у насъ. Вие знаете, че България — г. професорътъ цитира прѣди малко — изнася за 7—8 милиона кожи, сахтияни. Българскитѣ сахтияни изнасяме по 3 л. килограма, прѣщатъ ги ги по 15 л., като само ги боядисватъ. И всички ни хвалятъ, че ние правимъ най-хубавитѣ сахтияни! Българскитѣ кожени калпаки, тѣзи, които ги правятъ въ Троянъ и ги боядисватъ — ние сме имали монополъ на тази работа — въ Габрово има три фирми, сѣщо въ Русчукъ. И въ Унгрия, и въ Ромъния, и въ Турция, и въ Сърбия — отъ България се внасятъ тия артикули! Но кой не обръща внимание, какво може да се направи въ това направление.

Та, казвамъ, би трѣбвало Министерството на търговията и земледѣието не направо, по подобрь покрѣствомъ търговскитѣ камари или частнитѣ корпорации, да изпраща хора да се специализиратъ по занаятитѣ, за да има възможностъ да се подбиратъ по-добри хора, по-способни. Да не се из-

пращатъ хора, които нѣматъ намѣрение да станатъ занаятчи, но да се насърчатъ хора, които иматъ намѣрение да се посветятъ на тази професия, за да могатъ тѣ да дойдатъ като майстори. При такива майстори ще видите, че ще дохождатъ чираци, които да научатъ този занаятъ, както въ Троянъ има такъвъ единъ случай, кѣдето захранаха да издигатъ художествено грънчарство, което е много доходно, и изработна издѣлия каквито тукъ не се правятъ.

Българското правителство, слѣдователно, трѣбва да си даде трудъ да проучи този въпросъ по-серioзно, за да можемъ да имаме още по-добри резултати. Споредъ мене, съдѣйствието на правителството не трѣбва да се ограничава, когато се отнася работата за насърчение и на търговията, защото както казахъ, покрѣствомъ търговията ще се намѣрятъ пазари, особено въ съединната империя и въ оиѣзи мѣста, кѣдето се харчатъ нашитѣ артикули — ще се намѣрятъ дебюшета за тѣхъ. И въ това отношение ние — пакъ ще дойдемъ до единъ въпросъ, по който нѣма да се простра много — макаръ че разполагаме съ срѣдства, макаръ че имаме инструменти, съ които бихме могли да бѣдемъ господари на тия дебюшета — ние нищо не правимъ. Разбирате ме, че говоря за нашитѣ търговски консули. По този въпросъ трѣбва да се разискава сериозно и трѣбва да си подберемъ търговски консули. По-добрь е да вземемъ единъ не толкова одѣланъ господинъ, търговецъ, отколкото да вземемъ господина съ претенции на дипломати, които се срамуватъ да отидатъ между българскитѣ търговци, които въ сѣщностъ би трѣбвало да зашитаваатъ.

Г. професорътъ, когато повдигаше въпроса: какво съдѣйствие може да даде правителството за економическото повдигане на България, каза, че сега не е врѣме или кѣсно е, понеже нѣмаме да сключваме търговски договори, и настояване, че е вече врѣме съ Австрия да сключимъ търговски договори. Азъ съмъ на мнѣние, г-да, да не бързаме да сключваме съ Австрия търговски договори; поне ние нѣмаме интересъ да бързаме да сключимъ търговски договори съ Австрия още за нѣколко врѣме. Австрия внася у насъ повече, отколкото ние изнасяме тамъ. Чрезъ *несключването договоръ съ Австрия ние имаме възможностъ да се наслаждаваме на една тарифа, която нѣма да ни оставятъ по-послѣ и по която може да се прави сега опитъ, да-ли ще може да се зародятъ у насъ нѣкои младежи особено по-дребни индустрии. И, отъ друга страна, ако ние некаме да сключимъ договоръ съ Австрия, имаме за мобили, обуща, захаръ и порцеланъ, тѣ сѫ индустрии, които могатъ да вирѣятъ тукъ. За мобилната индустрия, която служи за луксъ, има толкова много майстори, които могатъ да правятъ мобили и да ги правятъ доста добръ, нѣма нужда да намаляваме митото на тия артикули. Сѣщото и за обущата. Ако има съ нѣщо да се гордѣе българскитѣ обущаръ, то е, че той прави по-добри обуща, отколкото Парижъ. Само че нѣма срѣдства. Но по работата не отстъпва на най-финитѣ майстори. Що се касае за порцелана — значи имаме практически курсове. Които направиха красивата изложба, която си спомняте. Слѣдъ това нѣкои отъ курсетитѣ идваха даже при мене да търсятъ 5 или 8 хиляди лева да направятъ нѣкаква пещъ. Азъ съмъ сигуренъ, че ако се даде съдѣйствие въ България може да се направя порцеланъ; защото имаме каолинъ, и всички други условия, за да вирѣе тази индустрия. Относително захарьта, понеже Австрия има най-голѣмъ интересъ въ захарната индустрия, ти ще нека нѣкаки тарифи. Това е единъ въпросъ, който се прѣдлага на тѣзи господа (Сочи г. г. министритѣ) да го изучатъ: да-ли не е добръ да запазимъ за насъ захарната индустрия, която споредъ мене, с една отъ оиѣзи индустрии, които е възможно слѣдъ една кратковрѣмenna протекция да успѣятъ въ България? Защото, колкото

и захарь да се консумира въ страната, тогазъ всичкото злато ще остане тукъ въ страната.

Има другъ единъ въпросъ, който е по-важенъ. Ние имаме сега да изпратимъ хора да правятъ търговски договоръ съ Турция. За мене нѣма по-важенъ и по-труденъ въпросъ за разрѣшеніе днесъ-завчера отъ този. Туй „дрънкано на саби“ и т. н., споредъ мене, не играе такава роля, колкото този договоръ, търговската конвенция, която ще се подпише въ Цариградъ. Съ Турция, споредъ мене, по търговския договоръ, ние сме по-силната страна. За досегашната търговска конвенция съ Турция, отъ която въ Цариградъ се показватъ недоволни, понеже турците не обичатъ да държатъ даже хубавитъ работи на хамидовия режимъ, ние българитъ имаме повече право да бъдемъ недоволни отколкото тѣ, защото отъ България ние изнасяме въ Турция само сурови артикули, безъ които турците не могатъ. Азъ се случихъ тъкмо по бойката въ Цариградъ и пътувахъ съ единъ извѣстенъ тѣхенъ генералъ. Заприказахме и първата му дума бѣше: „Джанамъ, кога ще се свърши този бойкотъ?“ — Рѣкохъ, защо? — Каза: „Нито оризъ мога да ямъ, нито агнешко месо, нито кашкавалъ.“ — Защо? — „Защото най-хубавитъ припаси ни идатъ отъ България“. И ако продължаватъ да правятъ този бойкотъ, понеже турците обича карнобатско каварджикъ месо, което се продава единъ грошъ по-скапо оката — и дѣйствително нашето месо е много по-вкусно — понеже турците ядатъ само овче месо, тѣ ще направятъ цѣла революция. Ние изпращаме въ Турско сирене, кашкавалъ, черевичъ — такива артикули, безъ които тѣ не могатъ; изпращаме брашна и тѣ безъ нашитъ брашна не могатъ по простата причина, че въ българскитъ брашна има много кѣсовина, даватъ повече хлѣбъ, отколкото даватъ другитъ брашна, руски и французки. Французкитъ фабрики имъ даватъ по-доброкачествени брашна, а най-важното, най-интересното, което не трѣбва да се забравя, е това, че тамъ македонцитъ сж фураджии, тѣ сж навикнали на нашитъ брашна, не искатъ французскитъ брашна. Именно това трѣбва да се има прѣдъ видъ, че ние изнасяме много малко индустриални произведения въ Турско и ония, които изнасяме сж първокачествени. Турскитъ правителства нѣматъ никакъвъ интересъ да заскѣпватъ живота, въ обрѣмъняването съ мита събѣстнитъ продукти. Напр., сѣщото е и съ нашитъ индустриални произведения: текстилнитъ за сливения шакъ, който не е фалшифициранъ, както имитациитъ французки или английски, единъ турчинъ ми каза: „Единъ катъ такива дрехи нося четири години, а европийскитъ — три, четири мѣсеца или една година най-много.“ И тѣ търсятъ сливения шакъ. Вториятъ въпросъ. Ние имаме и фискална смѣтка, да не направимъ такава конвенция съ Турция, каквато иска тя, защото отъ Турция ни идатъ цѣлъ редъ работи, които коствуватъ много мито и които сж индустриални, и понеже Турската империя е голѣма и турците иматъ смѣтка да поддържатъ по-голѣма индустрия, ние рискуваме да подбиемъ нашата индустрия чрѣзъ тѣхния свободенъ вносъ тукъ. Та, моето мнѣние е, когато се третира тоя въпросъ, съ Турция, да не се плашиме, че щѣла да ни тури по мито на равна нога съ другитъ държави. Ние можемъ да дадемъ извѣстни улеснения, извѣстни субсидии, извѣстни други насърчения на нашитъ индустриалци и експортъори, защото въ търговията и индустрията не играе роля само митото, а има цѣлъ редъ организации, които трѣбва да се спомогатъ, и тамъ азъ разчитамъ на българското правителство. Ако подпишемъ търговски договоръ съ Турция, ние трѣбва по-рано да помислимъ. Именно за създаването и на тия организации за засилване на нашия износъ.

Г-да, азъ твърдя, че България е прѣнебрѣгнала и своитъ чужди пазари, че ние нѣмаме

авторитетни прѣдставители въ странство, които да се застъпятъ за българската стока. Тръгнетъ отъ България по цѣлия океанъ и по Сръдиземното море, ще намѣрите хора, които купуватъ български артикули, защото не могатъ безъ тѣхъ; но нѣма кой да каже една добра дума за българската стока, кой да се застъпи за нея, и нѣма кой да обясни на българския производител търговецъ какво трѣбва да направи за да прокара стоката си въ даденъ пазаръ. Най-важниятъ въпросъ е за брашната. Брашнената индустрия е най-едрата индустрия у насъ и по отношение на нея, азъ съмъ на друго мнѣние отъ колкото г-нъ Данаилова. Не е вѣрно, че българскитъ индустриалецъ ималъ капиталъ. Българскитъ индустриалецъ, г-да, една току сега започва да се издига, и да ви кажа каква е формулата на неговото състояние. Ако има фабрикантъ, който е изплатилъ само фабриката си съ свои собствени капиталъ, той е доста богатъ фабрикантъ, но повечето отъ нашитъ фабриканти не сж си доплатили още машинитъ, а брашнената индустрия има нужда отъ четворенъ капиталъ: единъ за машини единъ за жито, единъ за брашна и единъ за вересни — у насъ мелничаритъ едва-ли има пари за направата мелницата си. Повечето мелници сж заложени на Земледѣлската банка; вие всички бѣхте свидѣтели на кризата въ Варна миналата година. А брашнената индустрия, споредъ мене, е най-жизнеспособната индустрия у насъ. Заради туй, повече отъ врѣме е да се взематъ мѣрки въ това направление и да се организира пѣно систематично за защитата на българския износъ въ странство. И азъ пакъ ще се върна къмъ Германия. Азъ намирамъ, че ролята на българското правителство може да се прояви, ако даде инициатива на нашитъ голѣми кредитни институти — говоря за Народната и Земледѣлска банки — ако тѣзи два института взематъ патронажа да организиратъ износа, не да търгуватъ съ него, а да намѣрятъ срѣдство, за да могатъ да отидатъ брашната и другитъ важни наши артикули на пазаритъ, защото, знае се, който има стока, той кредитъ може да си набави — оставатъ нѣкои организационни мѣрки и формалности, които трѣбва да се направятъ. И като имаме на разположение Търговското параходно дружество, като имаме грамадното реноме, което иматъ българскитъ артикули по Сръдиземното-море, азъ не се страхувамъ, че ще намѣрятъ дебеше. Но трѣбва инициатива за организирането на тѣзи пазари, и това трѣбва да бѣде, споредъ мене едно отъ догълненията на тѣзи търговски договори, които може сега да се сключатъ съ Турската империя, защото ние имаме много работа тамъ. Кое е най-важното, за да проникне единъ артикулъ? Трѣбва да има условия, артикулътъ да е познатъ, трѣбва да има пѣтници, да се познаватъ обичайтъ. Г-да! Надали има нация, която да е по-облагодѣствувана, която да е по-добъръ поставена за пласиране на своитъ артикули на нѣкои пазари, отколкото българската нация въ Турската империя, защото цѣлата Турска империя е прошарена съ български, навсѣкдѣ тѣзи български сж знайтчи: тѣ сж, които вършатъ най-много работи; тѣ сж, които могатъ да прокаратъ нашитъ артикули. И нѣма нужда отъ никакви философии — трѣбва само да имъ се даде единъ добъръ организиранъ кредитъ и съ тази *pénetration pacifique* въ Турската империя много по-лесно ще си уреждаме работитъ, отколкото да искаме да я завойваме — като се облъгаме на многото българско население тамъ да отиваме да я прѣвземаме. Свърши се ерата на завоюванията съ пушка и топове; сега е ерата на изкуството посредствомъ търговски договори чрѣзъ дипломатия да минешъ въ друга държава да си продавашъ произведенията, въ които си вложилъ по възможностъ повече човѣшки трудъ отъ тамъ да теглишъ златото, и така да можешъ да увеличишъ народното благосъстояние у дома си и по

такъв начин да можем да помислим за подобрене положението на данъкоплатците и въобще за културата на отечеството си. Въ туй направление главно трябва да бъдат насочени усилията и тия трябва да са главните задачи на всяко българско правителство. Демократите направиха няколко законоположения, чрез които действително трябва да дойдем до тази епоха, за която говорих преди малко, обаче ще трябва време, за да се видят резултатите.

Говоря г-да, за едно от най-забравените и на първо място поставено въ тронното слово мѣроприятието на правителството — за кооперативна банка.

Г-да! У насъ гражданите намиратъ своя кредитъ въ Българската народна банка и въ другите кредитни учреждения, които съществуватъ. Земледѣлците отчасти — сега повече, отколкото по-преди — намиратъ своя кредитъ въ Българската земеделска банка, сега отиватъ тамъ и дребните и по-едри земледѣлци. Обаче съ Кооперативната банка едно начинание за помагане на най-дребните земледѣлци азъ искамъ да вървамъ, че ще успѣемъ и съ тая банка, разбира се, ако сполучимъ да я запазимъ отъ партизанството и съумѣемъ да се задържимъ на онази висота, на която се е задържала подобната банка въ Унгария, Централната пшенична кооперативна банка, която е направила чудеса въ Унгария, която е станала причина да се увеличатъ числото на кооперативите неминуемо. Азъ смѣтамъ, че тази банка, ако може да се създаде, както се проектира, ще бъде една отъ най-полезните работи, която ние ще направимъ, единствената, споредъ мене, която ще остане павѣки отъ управлението на демократическата партия, защото чрезъ тази банка, ние ще съберемъ всички онзи дребнотъ, всички онзи пепелчукъ, който сега не може да влиза въ никакво рѣшето и ще му дадемъ възможностъ да се радва на същия кредитъ, на същия улеснение, на същия срѣдства, на които се радватъ най-едриятъ капиталистически предприятия въ страната. И ако банката съумѣе да бъде едно учреждение, което ще ръководи, контролира и протестира кооперативното дѣло въ България, ние ще видимъ, че тамъ ще се развѣши единъ отъ грамадниятъ въпроси въ България, и туй, което Луцати направи въ Италия, ще се направи и тукъ. Когато имаме такава една банка и когато имаме възможностъ да урегулираме всички земеделски кредитъ и дребни занаятчиески кредитъ, остава да се помисли за набавяне срѣдства, за организиране поземления кредитъ въ страната. Тукъ съмъ длъженъ да дамъ едно обяснение. Да-ли не чуехъ добръ, или г. професорътъ не се изрази добръ, но азъ не съмъ на мнѣние, че капиталътъ прави само пакости, не съмъ на мнѣние, че капиталътъ развращава хората, не съмъ на мнѣние, че той си служи съ нечестни дѣлки. Туй би била една такава покруса, за капиталистѣ, такава едно отрицание, на действителността, щото то не може да обясни съ нищо. Възможно е да има много капиталисти, които си служатъ съ нечестни срѣдства; но както между писателите, както между вѣстникарите, както между цѣлъ редъ професии има пропаднали хора, които са утайката имъ, тѣй и ние, хората на капитала — ще си позволимъ да се причисля и азъ въ това число, защото и азъ съмъ отъ хората, които боравятъ съ капиталъ — ние имаме цѣлъ редъ професии, съ които се занимаватъ хора паднали. Както въ литературата има плагиатори, въ журналистиката — шаптажисти; тѣй и въ капиталистиче се движатъ извѣстни индивиди, които могатъ да си служатъ съ подобни похвати. Обаче тѣхъ ние наричаме *chevaliers d'industrie*, които иматъ толкова общо съ единъ капиталистъ, колкото честния журналистъ — съ шаптажиста. И горко на онзи капиталистъ, който си служи съ такива срѣд-

ства и на когото комбинациите ще бъдатъ корупцията и подкушничеството, за да успѣе предприятието му.

Ако единъ капиталистъ, прибѣгне, или ако по какъто пъкъ стане нужда да се прибѣгне до какъки корупции, вървайте, че това по-скоро може да бъде отъ изпудване, отколкото подкупъ. Но азъ смѣтамъ, твърди, че работите съ държавата и държавните предприятия не се вършатъ само съ корупция. Туй казвамъ само за честта на българските предприемачи, защото въ тѣхъ има хора честни и почтени, които са се зацѣпавали и трябва да се зацѣпаватъ. Грамадно е числото на предприемачите, които не са правили такива работи и които не заслужаватъ тия упреци. Предѣйте говори тѣй леко. Г-да, противъ капитала и капиталистите, защото капиталътъ е, който създава благосъстоянието на единъ народъ и единъ народъ, който нѣма капиталъ, не може да се радва на благоденствие, още повече ние, българите, трябва да бъдемъ особено внимателни, защото ние имаме още този капиталъ въ изобилие, докато чакаме, щото държавниятъ социализъмъ да бутне у насъ работите напредъ, трябва да внимаваме отъ тѣхъ още капиталъ. И понеже сме една страна, която представява всички банкерски гаранции на единъ добръ длъжникъ, и понеже сме единъ народъ, който винаги честно се издѣлжава, всѣкога ще се намѣрятъ капиталисти, които ще дойдатъ тукъ съ идеята да си пласиратъ парите, а не да завладѣватъ страната. Ако ние знаемъ да се държимъ добръ спрѣмо капиталистите и можемъ да имъ дадемъ гаранция за едно легално третиране, тѣ ще донесатъ своите капиталы тукъ, и понеже има такива хора много, тѣ ще използватъ добръ паричния пазаръ въ странство, ще използватъ наличните суми, които има въ други мѣста, и ще ги донесатъ тукъ. И за какво главно ще трябва тия капиталы? За ипотечарния кредитъ у насъ. Франция, която, споредъ мене, е най-богатата страна има 15 милиарда лева ипотечни върху своите имоти, трябва да ни послужи, не за примѣръ, защото ние не можемъ да се сравняваме съ нея, но ще ви каже, че не е срамота да се правятъ ипотечни за производителни цѣли. И ако днесъ въ България имаме ипотечаренъ кредитъ, този кредитъ ние сме го употребили, за злощастно, по-скоро за консомативенъ кредитъ, а не за подобрене на производството. Ние правимъ хубави къщи, удобни за живѣне, ипотечирваме ги, но за истински производителенъ трудъ ипотеките не сме употребили. Споредъ мене, сега настѣпва ерата за производителния капиталъ, за производителния кредитъ, който може да дойде, и за тая цѣль, споредъ мене, г. министърътъ на финансите трябва да помисли по този въпросъ, да се намѣри едно срѣдство, което да докара въ страната капиталъ, които да се пласиратъ въ земледѣлството, за неговото подобрене. Тѣзи капиталы да са на дългосрочни изплащания. Ако Добруджа имаме възможностъ да вземе такива срѣдства на дългосрочни изплащания, щѣше да стане още по-богата, отколкото е сега, но, както виждате, имаме, не разполагаме съ такива срѣдства. И понеже такива срѣдства можемъ да си набавимъ само отъ странство, азъ съмъ на мнѣние да се направи извѣстно подобрене въ нашите закони, защото като че ли българскиятъ законъ прѣчи малко да може да се пласиратъ капиталы въ страната безъ страхъ; тамъ има какъква клауза, която задължава, въ случай, че имотътъ не може да се продаде на търгъ, кредиторътъ да взема имота върху си съ не по-долу отъ 10% отъ неговата стойностъ и по такъв начинъ една банка, която иска да прави ипотечаренъ кредитъ, можемъ да я туримъ въ едно неловко положение. Азъ имамъ единъ имотъ, който струва 100 хиляди лева, и взимамъ 10 хиляди лева ипотека — съ удоволствие ще ми дадатъ. Дохожда срокътъ и не пла-

шамъ. Казвамъ, продайте имота. Какво ще излезе? Когато дойде да се продава имотътъ, ще викатъ единъ експертъ отъ сѣда, единъ експертъ отъ мене и единъ експертъ отъ кредитора. Ако оцѣнятъ имота по-долу, отколкото струва, на пазара ще намѣри повече, и тогава и банката не губи, и длъжникътъ не губи; обаче, ако го оцѣнятъ по-горѣ, какво ще излезе? На пазара не може да се продаде и моятъ кредиторъ е длъженъ да го вземе съ 10% по-долу отъ стойността. И тъй, банката вмѣсто да инкасира своитѣ 10 хиляди лева за ипотека, трѣбва да му даде още 90 хиляди лева и да има единъ имотъ, който не е малъ намѣроше да купува. Това, въздигнато въ система, е много опасно; затуй, споредъ мене, материята по тѣзи малки въпроси трѣбва да се поразчисти.

Министъръ А. Лячевъ: Новелата на г. Панайотова.

Н. Коларовъ: Не зная; то е било направено отъ съображения, види се, да се защитятъ имотитѣ на дребно-селскитѣ собственици, но за по-интелигентнитѣ и имотни центрове, тамъ, където умѣятъ да защитаватъ правата си, то е една безмислица и добръ е да се отмѣни, защото по такъвъ начинъ ние сами прѣграждаме пътя на чуждитѣ капитали, и тѣ нѣматъ възможностъ да дойдатъ въ България, понеже чуждитѣ капитали, донесени въ България, планирани добръ, ще бѣдатъ отъ полза за насъ. Повтарямъ, азъ съмъ партизанинъ на продуктивнитѣ земи, на заемитѣ отъ които, като се пласиратъ, да се докарватъ печалби, понеже азъ зная, че търговскитѣ прѣдприятия даватъ една печалба отъ 15 до 20%, а земеделскитѣ и повече, и тогава ще разберете каква грамадна полза има отъ единъ чуждъ капиталъ, на който ще платимъ 5 или 7%, а разликата остава въ България, използвавана отъ насъ. То е, като да вземешъ една овца подъ наемъ, да заплатишъ наема и съ руното, а ти да се ползувашъ отъ млѣкото ѝ, отъ агнето ѝ, и съ всички приходи, които послѣдната дава. Но поставямъ единъ въпросъ. За консумативния градски ипотекаренъ кредитъ Българската народна банка днесъ-заднесъ има монопола. Ней законътъ не прѣчи, както одѣве казахъ, защото тя може да не продава имота, понеже ѝ е дадено право да се ползува отъ прихода му. Азъ съмъ партизанинъ на тази идея: българскиятъ кредитъ, понеже е най-слабото и най-свещеното мѣсто на българския народъ — ние сме намѣрили най-умната форма на разрѣшение: посредството Народната банка, за търговско-индустриалцитѣ, земеделската — за земеделцитѣ и занаятчиитѣ, и посредствомъ кооперативната банка, която се създава сега за дребнитѣ стопани — бихъ желалъ да не се даватъ привилегии за поземелния кредитъ — *Crédit foncier* — на чужденцитѣ. Особено това е отъ капитална важностъ за селскитѣ имоти, и за земята. Като се знае, че тия стопанства сѣ изложени на вѣмето, на стихията, епидемитѣ и състрѣсенятия. Затуй, казвамъ, тази концесия би трѣбвало да се даде пакъ на едно отъ нашитѣ български учрѣждения, по туй учрѣждение да се сроди въ странство съ нѣкои други институти, да намѣри тамъ резервоаръ, отъто да черпи срѣдствата. Тогава ние ще бѣдемъ сигурни и че това българско учрѣждение въ лошитѣ години, като бѣде господаръ, ще запази длъжницитѣ си, същевременно ще имаме възможностъ да докараме чужди капитали по-евтино и да ги използваваме. Направи ли се тази реформа, азъ мисля, че се поставя базата на онази широка платформа, за която трѣбва да се дѣйствува, за да можемъ да дадемъ и съжитѣ сили, и съ съжитѣ срѣдства, за да разчитаме на побѣда на економическото поле.

Прѣдседателствующъ Н. Гимиджийски: Г. Коларовъ! Минуватъ два часа.

Н. Коларовъ: Още малко имамъ.

Г-да! Ще ме извините, че толкова вѣре ви забавихъ. Азъ смѣтахъ, че тѣзи въпроси сѣ извънредно важни; но щомъ като не искате да слушате, отивамъ си.

Г. Палашевъ: Не прѣчи; може до 8 ч. да засѣдаваме.

Прѣдседателствующъ Н. Гимиджийски: Моля, моля.

Н. Коларовъ: И тъй, г-да, азъ си позволихъ да ви говоря по дребни въпроси, които, както виждате, иматъ много едри послѣдствия. И бихъ желалъ въ туй направление да се разисква малко повече, защото азъ смѣтамъ, че само тамъ е нашето спасение, само по този начинъ ние ще можемъ да намалимъ данъчното бѣме, да засилимъ народното стопанство и да разчистимъ пътя за прогреса на България и само по такъвъ начинъ можемъ да разчитаме, че ще имаме едно истинско, достойно народно самоуправление. Защото, единъ народъ, който не е въ състояние да си принечели самичкъ хлѣба, който не е въ състояние да може да бѣде господаръ въ къщата си, не може да бѣде господаръ и въ държавата си. Понеже днесъ-заднесъ, както и винаги е било, има една управляваща класа, която дирижира работитѣ, единъ елитъ, който управлява и винаги тази класа е, която носи отговорностъ прѣдъ поколѣнията и историята — въ сегашнитѣ демократически общества туй сѣ партинитѣ, съ тѣхнитѣ вождове, съ тѣхнитѣ партизани, които съставляватъ управляващата народна класа — азъ бихъ желалъ българскитѣ партии да могатъ да наддѣлватъ себе си, да се издигнатъ надъ общото ниво, за да могатъ да видятъ по-далечъ какъвъ новъ хоризонтъ за народно благополучие трѣбва да откриятъ. Само по такъвъ начинъ ще имаме истинско демократическо управление. А споредъ мене, всички български партии сѣ демократически; ние въ България нѣмаме партии недемократически, слѣдователно, цѣлитѣ български народъ трѣбва да се издигне надъ партизанството, надъ дребнавостта и да види, че истинскиятъ народенъ интересъ е въ производителния трудъ, въ промислата за материялното забогатяване, а не въ словоборство и фантазията. Само материялно обезпечена българската демокрация ще съществува и България, бидейки економически, и слѣдователно, и политически независима, ще съществува за винаги и ние ще отидемъ къмъ осъществяването на нашия идеалъ — бѣдемъ Приемонъ на Балканитѣ, Прусия на Балканитѣ. България не върви къмъ пропасть и ние самички трѣбва да не се отчайваме, но не трѣбва и да се самооблѣчваме. Нека не забравяме какви отрицателни качества имаме и отъ вѣре на вѣре да си ги казваме, за да ги поправимъ и да вървимъ напредъ безъ страхъ, защото бѣдѣщето е наше.

Отъ мнозинството: Браво! (Ржкоплѣскане)

Прѣдседателствующъ Н. Гимиджийски: Съ г. Коларова свършватъ се ораторитѣ, които сѣ искали думата; затова считамъ, че дебатитѣ по отговора на тронното слово сѣ прѣкратени.

Има думата г. министъръ-прѣдседателъ.

Министъръ-прѣдседателъ А. Малиновъ: Г. г. народни прѣдставители! Моля, утрѣ слѣдъ обѣдъ народното прѣдставителство да има добрината да изслуша и правителството по всички зачекнати отъ

г. г. народнитѣ прѣдставители въпроси. Прочее, за утрѣшния день прѣдлагамъ и моля народното прѣд-
ставителство да се съгласи съ мене да имаме слѣд-
ния дневенъ редъ: изслушване обясненията на
г. г. министритѣ. Ще говоря азъ, г. министърътъ на
вътрѣшнитѣ работи, ще каже нѣколко думи г. ми-
нистерътъ на финанситѣ и ще даде лични обясне-
ния г. министърътъ на пѣтищата и съобщенията.

Прѣседателствующъ Н. Гимиджийски: Моля
г. г. народнитѣ прѣдставители, които приематъ този
дневенъ редъ за утрѣ, да си вдигнатъ ржката. (Мно-
зинство) Събранието приема.

Вдигамъ засѣданието.

(Вдигнато въ 7 ч. 22 м.)

Прѣседателствующъ: Н. Гимиджийски.

Секретаръ: Д. Митовъ.

Началникъ на Стенографското бюро: Т. Гължбовъ.